

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МЮНХЕН

ПЕТРО ОРИШКЕВИЧ

УКРАЇНЦІ ЗАСЯННЯ

ГЕОГРАФІЧНО-ІСТОРИЧНИЙ НАРИС

Мюнхен

1 9 6 2

Філадельфія

U K R A I N I A N F R E E U N I V E R S I T Y
M U N I C H

PETRO ORYSHKEVYCH

UKRAINIANS OF ZASYANNYA

Geographic — Historical Essay

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МЮНХЕН

Канадсько-Український Бібліотечний Ц.
ПЕТРО -ОРИШКЕВИЧ
Канадське Товариство Приятелів України
Торонто – Канада

УКРАЇНЦІ ЗАСЯННЯ

ГЕОГРАФІЧНО-ІСТОРИЧНИЙ НАРИС

Доповнений передрук
з „Перемиського Альманаха“
під ред. проф. Б. Загайкевича

УКРАЇНЦІ ЗАСЯННЯ*

Своїм незабутнім батькам Семенові й Кароліні,
які вчили витривалості в праці, цю мою скром-
ну розвідку — присвячую.

Вступ

Під темою — українці Засяння — треба тут розуміти всіх українців, що до 1939 р. жили на захід від суцільної української етнографічної території в Галичині; а що західня межа тієї території покривалася приблизно з середнім Сяном, то для означення українців на захід від тієї межі будемо вживати короткої назви — українці Засяння.

Українці Засяння ділились на дві групи: греко-католики з українською розмовною мовою, і греко-католики з польською розмовною мовою. Зовсім незначну групу творили т.зв. латинники, тобто римо-католики з українською розмовною мовою. Крім того жили там поляки, що становили основну масу населення Засяння, і жида. Як окрему групу вирізнено польських колоністів, що прибули сюди після 1920 р.

Найважливішими джерелами демографічно-етнографічних дослідів є статистичні переписи населення та шематизми греко- й римо-католицьких єпархій. Перші не дають правдивого образу чисельного стану української людности з огляду на те, що їх проводили не-українці, другі ж неточні й суперечні.

На доказ цього наводимо тут такі приклади:

Греко-католики (українці)					
Добковичі Крамарівка Полкині Частковичі Чемеровичі					
	(5)	(6)	(4)	(6)	(5)
Перепис з 1880 р.	168	548	481	264	101
„ з 1900 р.	241	727	636	272	101
„ з 1921 р.	104	289	564	304	104
Греко-кат. Шематизм					
із 1938 р.	587	712	570	409	177
Перепис з 1942 р.	521	733	733	336	110
Обчисл. стан для 1939 р.	500	600	600	370	110

* Це скорочена докторська дисертація, виконана в Укр. Вільному Університеті в Мюнхені під керівництвом проф. В. Кубійовича, у 1949 р.

Римо-католики (поляки)					
	Добковичі	Костева	Полнятичі	Полкині	Чудовичі
	(5)	(8)	(6)	(4)	(6)
Перепис з 1880 р.	205	298	266	700	49
„ з 1900 р.	229	313	349	1065	139
„ з 1921 р.	486	579	405	1171	179
Римо-катол. Шематизм					
з 1938 р.	830	670	447	1370	198
Перепис з 1942 р.	470	—	400	1210	158
Обчисл. стан для 1939 р.	500	650	430	1370	200

Для доповнення й перевірки цих матеріалів були зібрані у 1946-1948 рр. від колишніх мешканців Засяння на еміграції відомості про національні відносини на 1. вересня 1939 р. Наша праця відноситься до вже історичного стану, що існував напередодні 2-гої світової війни. Як відомо, — в наслідок советсько-польського договору з 1945 р. — майже всіх українців Засяння силоміць виселено на територію України і частинно в північно-західню Польщу.

Чисельний стан, або еволюційні процеси українського населення цих найдаліше на захід висунених етнографічних земель з українських дослідників досліджували: Д. Зубрицький, Я. Головацький, В. Охримович, Ст. Томашівський, М. Кордуба, Ст. Рудницький, В. Садовський і В. Кубійович; з московських — Ол. Петров.

Ця студія є першою спробою комплексного й систематичного зображення географічного розміщення української людности та національних відносин Засяння. Опрацювання її відбувалося в несприятливих еміграційних умовах, при недостатці повної джерельної літератури. Це й є причина її недоліків.

I. Еволюція українсько-польської національної межі Засяння

Українсько-польська національна межа в районі Засяння зазнала великих змін. Вона поволі, протягом віків, з довгими перервами, пересувалася з заходу на схід.

„Польська народність, польська мова, польська культура — пише Мих. Грушевський — мала перевагу, почавши від XIV віку, бо тут була польська держава, а перевага Руси перед тим тривала коротко і мала всякого роду перерви . . . Її місце займала невелика, але все не безслідна колонізація польська і німецька“ (Історія, т. I, ст. 215).

За поглядом цього ж історика, мішаний район у княжих часах, „зближався до Висли, а збита українська колонізація мусіла досить виходити за свою теперішню границю на рівнині“. Переворськ (Перевореське) був тоді окраїнним містом Руси, Перемишль — національним центром її західніх рубежів, Ярослав — твердиною, а Сянік важливим стратегічним пунктом. Ще в 13—14 століттях національна межа проходила вододілом Попраду, Вислоки й Топлі (Історія, т. 2, ст. 458), а даліше на півночі охоплювала Крешівську і Замхівську землі з районом Требішні.

М. Кордуба, застосовуючи в своїх дослідях ретроспективну методу, на

основі історичних документів визначив західню границю Руського воевідства кінця 1-ої половини 15. століття (коло 1435 р.). Його висновки — за винятком незначних розходжень — згідні з картою Яблоновського, що визначає границі між Руським та Краківським і Сандомирським воевідствами. Розглядаючи церковно-адміністративне розмежування дієцезій, Кордуба вказує, що воно покривалося з судово-політичним, тобто утотожнювалося з межами згаданих воевідств. Спираючися на шематизмі краківської дієцезії, зладженому Длугошем у 2-гій половині 15. століття, він підтверджує свою тезу. Досліджуючи українсько-польське пограниччя в часах після приєднання Галичини до Польщі в рр. 1387—1435, і галицько(українсько)-польську межу в часах коли Галичина і Польща творили окремі державні організми (друга половина 13 ст.), автор доказує, що та границя була тотожня з пізнішими межами згаданих воевідств. Українсько-польська межа починалася на верху гори Камінь і йшла одним із потічків, що відтіля спливають до Яселки. Опісля сходила руслом Яселки, долі по село Щепанцову; тут, лишаючи Яселку, прямувала між Коросном і Поляною вододілом Вислоки-Вислока та гнулася нижче села Бялобжегі на русло Вислока, придержуючися його на короткому відтинку. Між с. Одриконь і Братківкою вона поверталася на північ вододілом Вислока і його правої притоки Високої (Чорної) аж до хребта Кам'янець, де вигиналася на схід, перетинаючи долину річки Високої до Годовського лісу. Далше скручувала вододілом Висока-Бережанка на південь до Сухої Гори і джерел річки Красної та йшла хребтом, що знімається на східньому березі ріки Красної, у східньому напрямі до горба Туровий діл; відтіля, перетинаючи річку Стобницю, вище Домарадза, бігла потічком біля с. Кобиле та вододілом Вислок-Сян до горба Вовче. Опісля повертала на північний захід вододільним хребтом уздовж потоку Ставицька. Між селами Вишне й Любінь перетинала ця межа ріку Вислок та йшла в північному напрямі, відмежовуючи с. Заріче від Бабичів, Люториж від Нехобжа, Заб'єжів і Носівку від Зглоб'єня, Бзянку від Блендової, Свильчу від Тшцяни. Опісля руслом горішньої Чорної (лівої притоки Вислока) досягала устя Осини; Осиною вгору біля с. Лип'є та переходила на захід від с. Високої, на схід від с. Ранижів і на захід від Лентовні, у північно-східньому напрямі. Там, між Крешовом і Копками перетинала Сян. Частину межі, починаючи від річки Осини, не вдалося визначити так точно, як інші відтинки.

За причину довговікової тривалости українсько-польської етнографічної границі вважав М. Кордуба природну границю між Галицькою державою й Польщею, що її творив праліс, який широкою смугою простягався від Карпат по Вислу й долішній Сян. Рештки цього пралісу залишилися до-сьогодні. На підтвердження свого погляду автор навів ряд осель, що виводять свої назви від колишнього лісистого характеру цілої пограничної смуги. З висновків М. Кордуби можна здогадуватися, що державний кордон того часу був рівночасно й етнографічною межею.

Нічого невідомо про українсько-польську етнографічну границю 17. і 18. століть. Виникає, отже, питання, чи в тих двох віках вона задержалася на давній лінії Вислока, чи пересунулася ближче Сяну. На задержання первісного стану тих часів указувало б незмінне адміністративне межування польської держави між Руським воевідством і Сандомирським та Краківським воевідствами аж до окупації Галичини Австрією. Пересування етнографічної межі на схід відбувалося довгі століття з різною інтенсивністю в різних часах. Польська колонізація, починаючи від приєднання Галичини до Польщі, посувалася рівниною в напрямі Сяну, українська ж у гірські райони Карпат,

головно в 15. і 16. століттях (західня Лемківщина). Полонізації та колонізації польській державі допомагало географічне положення Засяння на великому торговельному шляху між Заходом і Сходом. Для римо-католиків, що заселяли західні окраїни Галицької Русі, було основане у 1375 р. окреме перемиське єпископство, що мало на меті латинізацію українського населення, а рівночасно й його денационалізацію. Зростало число костелів і римо-католицьких монастирів. Процес латинізації започаткувала українська шляхта. Часом найбільш посиленого польського поселення на теренах Засяння було 16., пізніше 19. століття; в цьому останньому столітті відбувся теж перехід українців Засяння на польську мову.

Після прилучення Галичини до Австрії введено новий адміністративний поділ, що усталізувався у двох адміністративних одиницях: Львівської і Краківської. В українській, східній, частині опинилися такі оселі, як Щавне, Сянік, Мриголод, Динів, Дубецько, Перемишль, Радимно, Ярослав і Сінява, по польській: Яслиська, Риманів, Березів, Явірник, Канчуга, Переворськ і Лежайськ.

Цей адміністративний поділ вказує на пересунення етнографічної межі й еволюцію українського стану посідання на Засянні, що сталися тоді на-явними.

Докладніше визначення українсько-польської етнографічної границі сталося можливе тільки в 19. столітті; тоді появляються перші етнографічні карти, основані на переписах населення.

Шафарик визначає цю межу від Ракова до Улянова, дальше на південь через Лежайськ і біля Городиська під Березів; звідтіля, обійшовши Жизнів, Високу і Братківку, він нагинає її до Будини, через Дуклю, Жмигород, на південь під Горлиці і Грибів до с. Розтоки на Попрадї, поминаючи села Шляхтову, Чорноводу, Біловоду й Явірки, до Пивничної і Лелюхова на південному сході.

За картою Черніга Сян у загальному творив польсько-українську етнографічну границю. Ця межа проходила майже в цілості лівим берегом Сяну між польськими оселями Грабівниця, Весола, Липник і українськими Пакошівка, Небіцько, Издебки, Лубно, Динів і Бахір; дальше по українській стороні залишалися Радимно і Сінява, а по польській Переворськ, Лежайськ і Ярослав. На карті показано теж два польські клини, що втиснулися в суцільну українську етнографічну територію: в сяніцькій окрузі і біля Радимна на Перемищині.

Подібно розмежовував українців і поляків Рапацький, приймаючи за етнографічну межу Сян.

Я. Головацький у своїй карті „руського народонаселения Галичини“, дуже докладно зазначає українську національну межу Засяння, узгляднюючи теж острови. По польському боці зазначені Лежайськ, Переворськ, Ярослав, Радимно, Блажова, Березів, Риманів, Дукля, Жмигород, Горлиці, Грибів, Старий і Новий Санч, по українському: Рудка, Порохник, Дубецько, Дешно, Пилява і Криниця.

Подібний, більш узагальнений перебіг етнографічної границі подає Кіперт.

З важніших польських авторів 20. століття, що займалися проблемою українсько-польського пограниччя в Галичині, були В. Рапацький, С. Павловський, Й. Шпет, Й. Бузек, С. Закшевський, Й. Вонсовіч, Б. Заборський та ін.

Найточнішим відображенням стану українського населення й польсько-

українського етнографічного розмежування напередодні 2-гої світової війни є „Етнографічна карта південно-західньої України (Галичини)“ В. Кубійовича; вона унагляднює теж мову й віроісповідання людности Засяння.

II. Українсько-польська національна границя у 1938/39 рр.

За національну границю між українською й польською етнографічною територією вважаємо лінію, що ділила оселі з більшістю українського населення від подібних поселень польського населення.

Українсько-польська етнографічна границя в Галичині доходить до 350 км довжини; це вигнута лінія, яка — в місцях, де йшов колонізаційний наступ, входила клинами в глибину української національної території. Цю границю можна поділити на два відтинки: один, дуже виразний, на Лемківщині, де вона проходила північними хребтами Карпат, і другий, нестійкий, на Посянні.

Українсько-польська національна границя в Галичині починалася у західній Лемківщині, на р. Попрад, в тому місці, де польсько-словацька державна границя звертає від згаданої ріки на захід. Спочатку вона йшла в північно-східному напрямі, відділяючи Вірхівку, по українській стороні, від Лімниці. Далше через Парховатку (1005 м) і над Каменем (1083 м) — проходила вона у північному напрямі, залишаючи на сході українські села Розтоку — Малу, Складисте й Матієву, а на заході села з польською більшістю: Барновець, Чачів і Рибень, окружала останнє на півночі українське село Королеву Руську і завертала на схід. Відтіля межа вже йшла північними гірськими хребтами, вершинами Явір (883 м) і Холм (779 м), відділяючи українські оселі Богуша, Більцарева і Вафка, положені в горах, від польських Пташкова і Концьлова на Підгір'ї. Такий був хід границі у повіті Новий Санч.

В Гірлицькому повіті границя незначно вигиналася у північно-східному напрямі, і йшла далше північними карпатськими хребтами через гору Містка (634 м) і інші до сходу, залишаючи по українському боці гірські оселі: Лосе, Білянка, Рихвалд, Ропиця Руська, Мацина Велика, Розділля, Боднарка, а по польському, в Гірлицькій кітловині, Ропу, Шимбарк, Сяри, Сенькову, Мацину Малу, Криг і Ліпінки.

В Яслиському повіті невіривняна границя звертала на південний схід за напрямом гірських пасем Магури, заглиблюючися в українську національну територію. Тут українські села Воля Цеклинська і Фолюш лежали на узбіччю гори, а польські Дзелец, Цеклин і Добриня в кітловині. Опісля границя вигиналася до сходу, окружала українські села Клоптіницю і Перегримку, положені вийняtkово в кітловині, та виключаючи польські оселі Самокляски і Мрокову, що лежали на узбіччі, від української Березови в горах, поміж Дошницею з української сторони та Скальником, Кутами й Лисою горою з польської сторони, доходила до східної границі повіту, до гори Лази (640 м), північніше Мисцової.

В Короснянському повіті границя пробігала в південно-східному напрямі за укладом гірських хребтів та проходила вершинами Дань, Гирова і Церговою, відмежовуючи українські оселі Гирова і Терстяна, положені в горах, від польських Івля, Теодорівка, Дукля і Липовиця, в долині. В тому місці Лемківський клин звужувався найбільше (10—15 км).

В Сяницькому повіті межа проходила спочатку границею повітів Коросно-

Сянік, відділяючи українські села Завадка Риманівська, Камінка, Белтянка і Вілька, положені в горах, від польського села Люботова, що лежало в долині (Короснянський повіт).

На північний захід від Вільки границя повертала на схід і йшла останнім північним гірським хребтом, на південь від польських осель Климківки, Посади Горішньої і Глибокої, до Вислока. Дальше гнулася до півночі, охоплюючи українські села Синяву і Босько, положені вже в долині, та проходячи поміж Одреховою і Посадою Заршинською, звертала у північно-східньому напрямі. На південний схід від Вітрилова доходила вона до Сяну, відділяючи українські оселі Новосілці, Костерівці, Согорів Горішній, Межибродє, Кінське (у березівському повіті) і Лодину від польських поселень Довге, Страхотина, Пакошівка, Фаліївка, Рачкова і Вітрилів (у березівському повіті). Починаючи від Боська границя проходила Підкарпатською китловиною та входила на Карпатське Підгір'я, перетинаючи впоперек морфологічні одиниці. Тут по польській стороні залишалося кілька українських сіл (Ялин, Грабівка, Пакошівка), але і по українській боці знаходилися деякі польські оселі, згідно з польською більшістю, які ввійшли в глибину української національної території аж під Буківсько і Тернаву Горішню, в Ліському повіті. Це мішана українсько-польська територія. Характеристичним є те, що в цьому районі поляки жили в долинах, а українці в горах. Звідсіля етнографічна границя йшла Підгір'ям в околицю Крамарівки-Порохника.

Польсько-українська границя на Посянні йшла за течією Сяну, з відхилом у праву, або ліву сторону. В Березівському повіті вона проходила спершу Сяном у північному напрямі, відмежовуючи українські села від польських по лівому боці. На північний захід від Селиськ границя повертала на схід і, протинаючи горб На Камені, йшла на південь від Дуброви Стаженської і Диягуви, доходячи до місця, де сходилися межі трьох повітів: березівського, добромільського і перемиського. Залишаючи кут у коліні Сяну по польській стороні, вона дальше йшла знову на північ і північним берегом цієї ріки на схід до села Бабичі, яке залишалося на польській території. Тут границя змінювала свій напрям на північ та доходила до границі перемиського і ярославського повітів, охоплюючи Скопів на український бік. Звідсіля границя прямувала межею згаданих повітів на схід і північний схід. По українському боці знаходилися: Середня, Бовино, Мацьковичі, Кусеничі, а по польському в ярославському повіті — Крамарівка, Воля Угорська, Тулиголови, Рокитниця, Тяпин і Чемеровичі. Звідси границя проходила широкою долиною Сяну поміж Дмитровичами, Заболоттям і Сколошевом на українській стороні, та Чемеровичами, Кашичами, Замістям і Радимном по польській стороні. Дальше вона спиралася знову на Сяні, переступивши його на правий беріг і охопивши села Михайлівку і Дуньковичі; на північ від Радимна завертала до русла ріки. Тут, з огляду на значний відсоток українців (20—50%) і наявність українських сіл (Заміхів, Боратин), район був переходовим із мішаним національним характером. Дальше етнографічна межа тягнулася здовж Сяну; на схід від Ярослава вона переходила на правий беріг ріки, де охопила оселі з українською меншістю: Шізько, Пиводу, В'язівницю і Нелипковичі до польського Засяння. На захід від с. Лежахів границя звертала у північно-східньому напрямі, та проходячи між Дибковом і Синявою, доходила до Рудки. Тут вигиналася на південний захід, включаючи на лівому боці Сяну Дубно, дальше рікою на північ та звертала на схід до колишньої границі Галичини, залишаючи по українській стороні Пискоровичі, Жухів, Ожанну, Дубровицю, Слободу, а по польській Виравиці, Дорнбах, Бриську

Волю і Яструбець. На цьому відтинку була мішана територія, до якої входили Рудка, Вилева й Сінява.

З перебігу національної межі видно, що востаннє полонізаційний наступ ішов головню на трикутнику Динів-Перемишль-Лежайськ, у смузі врожайних лесових ґрунтів; там бачимо чітке зменшення українського стану посідання та закріплення польського.

Підсумовуючи, можна загально ствердити, що вирішальним фактором на перебіг українсько-польської національної межі були природні географічні умови; гори здержували полонізаційний наступ, і він головним чином був спрямований на врожайні ґрунти й артерії комунікаційних шляхів.

III. Розміщення українців на захід від суцільної національної території в 1939

В попередньому розділі ми розглянули перебіг українсько-польської національної границі Галичини в 1939 р., яка розмежовувала на півдні й сході українську етнографічну територію від польської на заході й півночі. Коли порівняти засяг цієї межі за Княжої держави, мусимо ствердити, що українці зазнали на Засянні великих втрат; ціла смуга між Сяном і Вислоком, простором коли 4 тисячі кв. км (1,500 кв. миль) стала національно польською територією. З тієї давньої окраїни залишилося було трохи українців, головню в її східній частині, поблизу етнографічної межі. Не підпала змінам етнографічна межа на Лемківщині; вона була тут завжди дуже виразна так, що по українській стороні начислялось дуже мало поляків, а по польській майже не було українців (685 осіб).

Українці Засяння жили у 222 оселях, скупченнями по кілька чи кільканадцять сіл, або й бували окремі оселі. У згадане число входять не лише оселі з великим відсотком українців, але й вчислено туди місцевості з горсткою українців. У 1939 р. на 395.260 осіб загального числа населення тих осель, їх начислялося 49.975 чоловік, що становило 12.6% цілости.¹ В тому числі було 63.9% греко-католиків із українською розмовною мовою і 36.1% греко-католиків із польською мовою. Решту людности творили поляки — 74.2%, і жида — 13.1%. Без мішаної території число українців Засяння не перевищувало 44 тисяч.

Якщо б оселі, де жили українці (222) умовно поділити на 2 групи: 1) оселі, де українців було 2% й більше, і 2) оселі, де їх було менше 2%, тоді образ був би дещо відмінний.² Із загального числа осель (222) на першу групу припадало б лише 150; в них, на 195.045 душ усього населення жило 48.615 українців (24.9%). Поляків було 65%, жидів 9.9%. На другу групу припадає аж 72 оселі із числом 1.360 українців. З наведеного бачимо, що український елемент скупчувався в основному в $\frac{2}{3}$ із загального числа осель; в решті осель він обмежувався до кілька, або кільканадцяти осіб.³

За адміністративним розмежуванням українці Засяння жили в таких повітах:

1. Ярослав — 17.360	8. Новий Торг — 2.190
2. Березів — 8.300	9. Перемишль — 1.570
3. Коросно — 7.090	10. Нісько — 1.245
4. Переворськ — 3.620	11. Новий Санч — 220
5. Ряшів — 3.470	12. Ясло — 200
6. Ланцут — 2.315	13. Горлиці — 80
7. Сянік — 2.315	

Повіти ніський, переворський, ряшівський і ново-торзький лежали на польській національній території; через інші повіти проходила етнографічна межа, поділяючи їх на дві частини: українську й польську.

Поза суцільною національною територією розкинулись українські скупчення, чи острови. Назви для них утворено від важніших осель на даному відтинку, або в зв'язку з їх положенням. Беручи до уваги їхнє географічне розміщення, вирізняємо такі скупчення:

1. **Дубрівський Острів** — числив 10 сіл із 1.120 українцями (19.5%) на 5.720 усього населення; решта 110 українців жила розпорошено в 9 інших селах.⁴

2. **Лежайщина** — начисляла 10 осель із 2.255 українців (15.8%) на 14.170 усього населення. У 5 інших оселях жило ще 60 українців.

3. **Сніявшина** — мала 7 осель із 8.700 населення, в тому 1.800 українців (20.7%); крім того ще в одній місцевості жило 10 українців.

4. **Ярославсько-Полкинське скупчення** — числило 14 осель із 6.700 українців (16.1%) на 41.380 усього населення; решта, 130 українців, була розпорошена у дальших 8 оселях.

5. **Радимнянщина** — начисляла 3.960 українців (26.7%), що жили в 13 оселях із 14.790 усього населення; крім того 25 українців жили у 3 інших місцевостях.

6. **Порохницько-Канчузьке скупчення** — мало 27 осель із 6.955 українців (23.1%) на загальне число 30.070; решта числом 65 осіб була розпорошена в 8 інших місцевостях.

7. **Тернавецький Острів** — числив 4 поселення із 1.650 українцями (41.6%) на 3.960 населення; крім того в одному селі жило 10 українців.

8. **Українці в коліні Сяну** — скупчення, яке начисляло 26 осель із 10.255 українців (26.9%) на 38.050 усього населення; у дальших населених точках жило ще 210 українців.

9. **Вороблицький Острів** — числив 6 сіл із 2.130 українців (23.6%) на 9.000 душ; у дальших 3 селах мешкало 20 українців.

10. **Яблоницький Острів** — мав 2 села із 620 українцями (28.4%) на 2.180 осіб; в третьому селі цього скупчення жило ще 10 українців.

11. **Острів Замішанців**⁵ — начисляв 6.965 (50.5%) українців, що жили в 14 оселях із 13.800 усього населення; решта, 165 українців, була розпорошена у дальших 8 оселях.

12. **Гвоздянецько-Близенкий Острів** — охоплював 3 села із 475 осіб українського населення (33.4%) на 1.420 душ.

13. **Залісецький Острів** — сюди входили 3 села із 1.050 українців (30.2%) на 3.470 всього населення; у дальших 3 оселях жило ще 370 українців.

14. **Українці на польсько-лемківському погрянниччі**. Тут, у 7 оселях із 6.135 осіб жило 510 (8.3%), а в 6 інших селах — 175 українців.

15. **Шляхтово-Явірське Скупчення** — охоплювало 4 села з 2.180 українців (98.1%) на 2.225 загального числа населення. Ця частина Лемківщини була найдалше висунена на захід; через Словаччину вона сполучувалася з суцільною українською етнографічною територією.

1. Дубрівський Острів

Це найдалше на північ висунене невелике скупчення українців у Ніському повіті. Воно було охоплене парохією в Дубрівці, де була греко-католическа церква.

церква, збудована 1769 р. Тут українське населення творило острів серед польського „етнографічного моря“. Вони жили розкинено серед поляків і не творили ніде більшості. Значне число їх було в Бірках (47%), Шиперках (47%) і Дубрівці (30%). Крім того українці, у невеликому числі, жили в селах: Домостава, Гольці, Яротин, Курина Мала, Курина Велика, Майдан Гольчанський, Містки, Раухерсдорф, Зджари, Заріччя, Улянів, Дубровиця, Гута Деренгівська, Вулька Танівська та в місті Ніську, де жили службовці й робітники, переселені з Галичини. Всі названі місцевості, з винятком Ніська, положені на правому березі Сяну. Майже половину цього району вкривають великі ліси, переважно бори; звідси назви сіл: Бірки, Дубровиця, Дубрівка. Ґрунти, в загальному, піскові, на яких вирощувалося жито й картопля. Колишні піскові насипи — вкриті лісом. В Бірках, де земля була врожайніша, плекали пшеницю й цукрові буряки.

В Дубрівському скупченні начислялося коло 1.230 українців із польською розговірною мовою. Цей острів віддалений на 25—35 км. на північ від української національної території в Галичині. Через південно-західню Білгорайщину мав він деякий зв'язок з українською етнографічною територією Холмщини.

2. Лежайщина

Це мале скупчення українців розложилося здовж етнографічної межі по обох берегах Сяну, в Ланцутському повіті. Характеризувала його рівнина з неврожайними, головню пісковими ґрунтами та борами. Всюди тут українці були в меншині; їх мова на правобережжі українська, на лівобережжі польська.

Лежайщина мала дві греко-католицькі парохії: у Лежайську і Курилівці.

Лежайськ, старовинна оселя з княжих часів, положений на лівому березі Сяну, начисляв коло 400 українців⁶; тут була мурована церква, збудована 1831 р.

Ще в 1880 р.⁷ на пізнішому передмісті Підзвіринці було 52 греко-кат., з яких останньо не залишилося ні сліду. Також вулиця Руська, що її поляки перезвали були на вулицю Перацького, а при якій колись жили самі українці, дорешти спольщилась. Українцями, і то частинно, залишилися були тільки північно-східні передмістя. Пильні студії тутешніх метрик виявили б, що сотки поляків Лежайська — українського походження.

До парохії Лежайськ належало Старе Місто, положене на лівому березі Сяну; мало воно муровану церкву, збудовану 1913 р. Колись було тут місто Старовинний Лежайськ.⁸ В 1524 р. Лежайськ перенесли на теперішнє місце, але мешканцям Старого міста королівський привілей з того ж року залишив магдебурзьке право. Ще й сьогодні розклад вулиць у селі де в чому нагадує правильну будову міста. Гарна мурована церква з великою банею надавала Старому Містові характер українського східньо-галицького села. Колись це була чисто українська оселя; про те говорить хоч би факт, що найстарші роди в селі (Баки, Шостаки, Ванчики, Вані) — українські. В 1939 р. на півтори тисячі населення українців була ледве третина. Говорили вони переважно польською мовою. Українці були найзаможнішими і найповажнішими господарями в селі.

Поважне число українців у Лежайській парохії мали ще села: Сідлянка (50%), Прихоець (28%)⁹ і Лукова (13%)¹⁰; в селах Виравиці,¹¹ Їльна (на прис. Янда) і Руда Гілярева (на прис. Янда) — всього горстка українців.

Друга парохія Лежайщини — це Журилівка, одно з найсвідоміших сіл повіту. Лежало на правому березі Сяну, недалеко того місця, де до нього впадає півд. Золота Ріка. В селі була церква, збудована 1895 р. До цієї парохії належали ще села Вілька Ламана,¹² Дорнбах і Бриська Воля (мала дерев'яну церкву, збудовану в 18 ст.).¹³ Всі вони також лежать на правому березі Сяну, над його двома притоками одної назви, Золотими Ріками. Лежали вони в сусідстві української етнографічної території, тому й мова була там українська, з винятком одначе українців Дорнбаху, які хоч знали українську мову, розмовляли між собою по-польськи.

Лежайщина — це спольщена давня українська земля. В 1939 р. начислялося там 2,315 українців, в тому 1.090 з українською, решта (1.225) з польською розмовною мовою. На колишній український характер довкільних сіл вказує між іншим і те, що в цілій околиці зустрічалося польські родини, які задержали були українські прізвища (Махно, Полюх, Горошко, Гоголь та інші).

При переході від Лежайщини до Сінявщини, на лівому березі Сяну, лежать дві польські оселі: Городисько Горішне і Городисько Долішне.¹⁴ За переказом, у Городиську Дол., на тому місці, де сьогодні костел, стояла колись церква.¹⁵

3. Сінявщина

На південь від Лежайщини доходимо до невеликого скупчення українців, яке ми вирізнили як окреме і дали назву від міста Сіняви. В цьому місці етнографічна межа переходить на правий беріг Сяну і врізується між українські оселі Лежахів і Дубно. Отже Сінявщина лежала здебільшого в тому врізі та обіймала оселі повітів Ярослав і Переворськ. Українців на правому березі ріки начислялось б. 1.370 осіб; їх мова була українська, на лівому — 440 осіб з польською розмовною мовою. Під церковним оглядом Сінявщина творила свій деканат, до якого на нашому відтинку належали дві греко-католицькі парохії: у Сіняві і Горицях.

Сінява — це містечко на правому березі Сяну, в якому жило лише 100 українців, що мешкали на периферіях; були це ремісники, купці і рільники. Дві третини з них творили чисті українські родини, а $\frac{1}{3}$ складалася з мішаних подруж. Містечко мало церкву, збудовану 1629 р. До парохії Сінява належали ще два села, Вилева і Рудка, які з огляду на значний відсоток українців (35% і 45%) можемо зачислити до мішаної національної території.

По лівій стороні ріки, вже в Ланцутському повіті, в урожайному межиріччі Сян-Вислок, лежали три села з невеликим відсотком українців — Убішин і Тринча, які належали до греко-катол. парохії Гориці, де була церква, збудована 1773 р. До тієї парохії належало теж село Воля Бухівська, положене на південний схід від Гориці, вже в Ярославському повіті.

4. Ярославсько-Полкинське скупчення

Лежало воно у повітах Ярослав і Переворськ, на південь від Сінявщини, з якою в'язала його Воля Бухівська, останнє на південь висунене село Сінявщини. Були тут оселі з українською меншиною по обох берегах Сяну, одні зараз при етнографічній межі, інші дещо далше від неї, у віддалі 10—15 км (6—9 миль). Лише в двох селах, а саме Нелипковичах і В'язівниці, положених на правому березі Сяну, панувала українська мова; в усіх інших,

з малими винятками, українці говорили по-польськи. З огляду на значний відсоток українців у згаданих двох селах (45% і 24%), зачислимо їх до мішаної території. На правому березі Сяну залишаються ще два польські села з українською меншиною: Пивода і Щівсько.

Значніше число українців на лівому березі ріки мали: Ярослав, Кругель Павлосівський, Полжині, Миротин, Розбір, Воля Полжинська, Нелипковичі та В'язівниця — разом 6.060 українців, в тому 1.600 осіб з українською розмовною мовою. На всі інші оселі, в яких українці були в малому, або й незначному відсотку, припадало 770 осіб. Разом ціле скупчення начисляло 6.830 українців. Оселі розложились або в долині Сяну, або далше від ріки, з горбкуватій околиці, з урожайними ґрунтами.

Українці цього скупчення належали до чотирьох парохій: Ярослав, Полжині, В'язівниця і Миротин.

Ярослав, заснований князем Ярославом I, лежить в урожайній рівнині по лівому березі Сяну. Колись (після Львова) був одним із найбільш торговельних міст Галицької Русі, а після Люблинської Унії (1569 р.) став її третім важливим центром (після Львова й Перемишля). В 1939 р. на 24.000 населення Ярослава було 3.900 українців (16%), в тому 700 (3%) з українською мовою і 3.200 (13%) з польською розмовною мовою. Українська мова була панівною лише в дільниці Ставки, де українці становили 90% усього населення.

Поділ українського населення за дільницями¹⁶

Назва дільниці	Число українців	% українців до заг. ч. нас. дільниці
1. Місто	700	5
2. Глембоке	60	7
3. Бжосткуф	60	4
4. Горішньо-Лежайське Передмістя	400	25
5. Долішньо-Лежайське Передмістя	1.000	45
6. Мишталі	300	35
7. Ставки	600	90
8. Коляники	40	40
9. Гарбарі	40	40

З цього зіставлення бачимо, що українці жили переважно на периферіях. Старі роди пересунулися з міста на найближче Горішньо-Лежайське Передмістя і жили там дуже збіднілі та дещо zdeгенеровані, бо завжди одружувалися між собою. Міщани на Бжосткові прибули з Долішньо-Лежайського Передмістя. Населення Ставок творило для себе окрему замкнену цілість і там не зайшли були ніякі зміни. Дільниця Мишталі, відділена від міста руслом Старого Сяну, була теж замкненою для себе цілістю.

У 1880 р. українці Ярослава становили майже третину всього населення міста.¹⁷

До греко-католицької парохії в Ярославі належали села, положені довкруги міста: Кругель Павлосівський, Щитна, Тивонія, Кидаловичі, Павлів і Моница. З винятком Кругеля Павлосівського (25% українців), усі інші оселі мали дуже малий відсоток українців.

На північний захід від Ярослава лежала друга парохія нашого скуп-

чення — Полкині (Повкині), з церквою, збудованою 1909 р. До неї належали Воля Полкинська і Вербна.

В Ярославському повіті, по правій стороні Сяну, знаходилася третя парохія Ярославського деканату — В'язівниця, до якої належала дочерня, дуже стара, дерев'яна церква (збудована 1788 р.) в Нелипковичах. Крім того, по цій же стороні Сяну були ще два села, в яких українці жили в невеликому відсотку — Пивода і Шівсько (Велике і Мале). В цьому останньому греко-католики мешкали на присілках Кути і Горині. Всі вони жили в мішаних родинах, тому їх мова була польська.

Четверта й остання греко-католицька парохія нашого скупчення, Миротин лежала вже в Переворському повіті. Там була дерев'яна церква, збудована 1790 р., а відновлена 1891 р. Сюди належала дочерня Грязка, з дерев'яною церквою, збудованою 1826 р. і відновленою 1894 р. (в наслідок дій польських партизан згоріла в 1944 р.) та Розбір, Уїзна, Мацьківка, Студзян і місто Переворськ.

Переворськ лежить на горбовині (203 м), над р. Млечною, притокою Вислока. До 1340 року був „руським селом“,¹⁸ на пограниччі Судомирської землі. Ще в 1880 р. числив 107 греко-катол. на всіх 2.926 мешканців. В 1939 році на 7.800 осіб мав усього 40 греко-катол., які жили переважно в присілку Підбуже. Вони були свідомими українцями, але розмовляли польською мовою. Це здебільшого переселенці з Галичини: службовці і робітники.

5. Радимнянщина

Це переважно мішана територія, положена в Ярославському повіті, на південь від Ярославсько-Полкинського скупчення, яка на сході і півдні спиралася на етнографічну границю. Лежали тут оселі з українською більшістю, або з значним відсотком українців. Лише на переході до Ярославсько-Полкинського скупчення знаходилися польські оселі з дуже малим відсотком українців. Ріка Рокитниця-Луг була неначе національною бар'єрою, що відмежовувала це скупчення від півночі і заходу. Направо від ріки виступали сильніші скупчення українців, наліво польські оселі, лише з незначним відсотком українців.

Радимнянщина, з винятком двох сіл, Дуньковичі і Михайлівка, що лежали на правому березі Сяну, обіймала здебільшого оселі на лівому березі. З огляду на сусідство з українською національною територією розговірна мова була там переважно українська. Українською мовою говорило 2.750 осіб, польською 1.235; разом ціле скупчення числило 3.985 українців. Українську більшість мали Заміхів (58%), Боратин (56%) і Добковичі (50%), які творили тут український острів числом 1.530 українців, а тільки одні Кашичі були чисто польські.¹⁹

Оселі Радимнянщини належали до чотирьох парохій Радимнянського деканату — Радимна, Острова, Заміхова і Дрогоєва, та до парохій Боратина і Лазів — Ярославського деканату.

Радимно лежало при етнографічній межі по лівому березі Сяну. Тут українців було коло четвертини; вони вживали переважно української мови. Місто мало парохіальну церкву, збудовану 1910 р. В Радимні можна було вирізнити три круги заселення: 1. центр міста (ринок), який, з винятком двох католицьких домів, займали жиди; 2. середній круг займали жиди, поляки та частинно українці, і 3. передмістя, замешкале переважно українцями, які були тут рільниками і робітниками, а бідніші теж слугами у жидів. До

парохії Радимно належало село Сколошів, яке однаке лежало вже на українській національній території.

На правому березі Сяну, над його притокою р. Вишнею, лежало с. Дуньковичі, в якому було коло 350 українців, що належали до парохії Лази на суцільній українській території. Ще по цій стороні було друге невелике, польське село Михайлівка, в якому українців начислялось тільки 40 осіб.

Друга парохія Радимнянщини, Острів, лежала на лівн. захід від Радимна, над р. Луг, лівобічною притокою Сяну. Була тут церква, збудована 1868 р. Українців начислялося коло четвертини всього населення, переважно з польською розговірною мовою. Давніше було їх тут більше, однаке в 1900 рр. через занедбання місцевого священика велика частина грекокатоликів перейшла на римо-католицький обряд. До парохії Острів належали Лівці з церквою, збудованою 1906 р. і Тучапи з церквою, збудованою 1882 р. Тучапи, колись українське село, в 1880-90 рр. перейшло на римокатолицизм так, що в 1939 р. числило тільки 90 греко-католиків.²⁰ Коло 30 греко-католиків у долиньному кінці села говорили ще по-українськи, але більшість уже по-польськи.

Заміхів лежав на південний захід від Радимна, близько етнографічної границі; тут була парохія і церква, збудована 1880 р. Половина населення складалася з мішаних родин, в яких переважала польська мова. До парохії Заміхів належали Людків і Чемеровичі. В Чемеровичах серед греко-католиків переважала мова українська, а в п'ятнадцяти мішаних родинах уживалася теж і польська. Замість належало до парохії Дрогоїв (на суцільній українській території) і начисляло менше, ніж третину греко-католиків, переважно з польською розговірною мовою; такий стан був теж за Австрії. Хоч Замістя лежало на межі української національної території, на мову рішачим чинником були мішані подружжя.

Остання парохія Радимнянщини, Боратин, мав переважно українське населення. Місцева церква була збудована 1892 р. До Боратина належали дочерні Добковичі, з церквою, збудованою 1919 р., і Тяпин. На північ від Боратина лежали ще три польські оселі з горсткою українців — Хлопичі, Янковичі й Моравсько.

6. Порохницько-Канчужське скупчення

Це одне з більших скупчень українців Засяння — багатий лесовий і густо заселений район. До нього належали оселі західньої Ярославщини і пограниччя Переворщини. Вони окружали і спюювали містечка цих повітів Порохник і Канчугу. Лише на південному сході оселі стикалися з етнографічною границею, звідкіля ціле скупчення витягалось у північно-західному напрямі й віддалялося від української суцільної території на 20 км.

Українці були тут назагал меншиною. Українську більшість мали лише Воля Розвинницька, Частковичі, Чудовичі і Слебідна, які разом начислювали 1620 українців, у тому 700 грекокатоликів з польською розговірною мовою.

Поважний відсоток українців мали ще Нижатичі, Кречовичі і Сіннів в Переворському повіті та Рожнітів, Полнятичі, Розвинниця, Гавловичі, Розбір Довгий, Розбір Округлий, Ріплин, Тиневичі, Хорів, Угорка і Крамарівка — в Ярославському повіті. Там разом було 4.300 українців, в тому 960 з українською розговірною мовою, решта з польською мовою. Залишок 1.090 українців, і то переважно з польською розговірною мовою, припадає на всі інші оселі, де українці жили в малому або й дуже незначному від-

сотку. З винятком Слебідни, Йодлівки і Крамарівки, мова українців цілого скупчення була переважно польська.

З цього опису видно, що українська мова задержалася там, де українці становили значніший відсоток; де українці жили малими громадами — там запанувала звичайно польська мова.

В цьому скупченні находилися такі греко-католицькі парохії: Порохник м-ко, Полнятичі, Розбір Округлий і Крамарівка — в Ярославському повіті, та Кречовичі і Канчуга — в Переворському повіті.

1. Порохник, м-ко, лежить над річкою Млечкою, при переході з Підкарпатської височини в надсянську низовину, у віддалі 8 км від етнографічної границі. Тут находилася греко-католицька парохія і церква, збудована 1870 р. Містечко начисляло всього 10% українців.

До цієї парохії належали ще три дочерні церкви: в Угорці, Тинеричах і Гавловичах. В Угорці була мурована церква, збудована 1886 р., а 300 м від неї на схід, була ще стара дерев'яна церква. Заможнішими господарями були тут греко-католики, а бідніші поляки — це напливовий елемент. Чисто українських родин начислялося 89, мішаних 49.²¹ У Тиневичах була дерев'яна церква, збудована 1709 р. Гавловичі — село мало назву „Горішні“, а фільварки і хати біля них називалися Гавловичі Долішні. В селі була дуже стара дерев'яна церква, яку ще в 1683 р. збудували власники фільварку — Закліки.

Крім названих дочерніх церков, до парохії Порохник належали ще: Порохник-село, Хорів, Воля Угорська і Тулиголови. З них тільки Хорів начисляв коло половини українців; інші оселі мали їх лише незначний відсоток. В Хорові українці мешкали з поляками й були в селі заможнішими господарями; поляків уважалося за напливовий елемент.

В горішній течії р. Рокитниці, в сусідстві української національної території, лежить велика польська оселя Рокитниця, в якій було тільки 10 греко-католиків з польською розговорною мовою.

2. Полнятичі, друга парохія цього скупчення, лежали над р. Млечкою: тут була мурована церква, збудована 1708 р. Село начисляло 39% українців переважно з польською розговорною мовою.

До цієї парохії належали: Рожнітів (з дерев'яною церквою, збудованою 1864 р.), Розвиниця, Воля Розвининська, Частковичі (60% українців), Бистровичі, крім того ще Рудоловичі, Заріче, Ціштин, Челятичі і Лапаївка, де був лише незначний відсоток українців. В Челятичах ще після 1-шої світової війни стояла коло фільварку дзвіниця колишньої дерев'яної греко-католицької церкви, фундамент якої залишився біля греко-католицького кладовища, де стояли хрести з українськими написами. В 1856 р. було ще 44 греко-католики, які з часом під впливом польського фільварку і ксьондзів із Рокитниці спольшилися. Однак залишилося багато українських прізвищ (Іваницький тощо).

3. Розбір Округлий лежав у поріччі Млечки. Село мало муровану церкву, збудовану 1804 р.; це була одинока церква на цілу парохію. Сюди належали Розбір Довгий (колись була тут церква, а тепер залишилося лише цвинтаріще з мурованою капличкою), Ріплин, Чудовичі, Йодлівка, Слебідна (з греко-католицькою каплицею) і Ручина. В Йодлівці до 1904 р. була мурована церква; з неї залишився лише престол, де відправлялося тільки на Св. Духа і святилася вода в криниці. До 1906 р. село належало до парохії Порохник. В цій парохії Розбір Округлий, з винятком Чудович і Слебідни, українці були в меншині, а їх розговорною мовою була польська і українська.

4. Крамарівка була для себе парохією. Село лежало у витоку р. Млечки, при етнографічній межі, тому й тут розговірна мова греко-кат. була українська. Була тут мурована церква, збудована 1790 р. Ще в 1900 р. половину населення становили грекокатолики; з хвилиною побудування в селі костела в 1926 р. український стан посідання почав швидко корчитися, так що у 1939 р. українці становили лише 30% усього населення.

5. Кречовичі лежали у Переворському повіті в поріччі Млечки й начили третину греко-католиків із польською розговірною мовою. Була тут дерев'яна церква, збудована 1793 року. Туди належав ще Сіннів із приблизно четвертиною греко-католиків, що говорили по-польськи.²²

6. Канчуга — містечко, мало муровану церкву, збудовану 1740 р., до якої доходили парохіяни з довколишніх сіл. Хоч це був осідок парохії, священик не мешкав у Канчузі, а доїздив на відправи з Тернавки.

До цієї парохії належали: Лопушка Мала, Лопушка Велика, Манастир, Нижатичі, Микуличі, Сідлечка, Острів, Жуклин і Журавички. У вичислених оселях, з винятком Нижатич, усюди був лише незначний відсоток українців, в деяких оселях вони зовсім зникли.²³

7. Тернавецький Острів

Невелике скупчення, що обіймало кілька осель на пограниччі Переворського і Ряшівського повітів. Розложилося головню в долинах потоків, оточених горбами, порослими лісом. Жило у ньому 1.660 українців, у тому 570 грекокатоликів з польською розговірною мовою. Більшість українців мешкала в Тернаві (73%), де була парохія з дерев'яною церквою, збудованою 1672 р.; решта була розсіяна в селах: Відачів (29%) і Гадлі Шклярські (36%) з церквою, збудованою 1792 р.²⁴, та у Гадлі Канчузькій,²⁵ Гутисько Явірницьке і Шкляри, де був лише незначний відсоток українців. Тернавка — це найдалше на північний захід висунене село, в якому переважала українська мова; воно було віддалене на 17 км. (10 миль) від української етнографічної території.

8. Українці в коліні Сяну

Цією назвою охоплюємо всіх українців, що жили поза етнографічною границею, здовж великого коліна Сяну, починаючи від західньої частини Перемиського повіту, т. зв. Дубеччини, через північно-східню частину Березівського повіту — Динівщину й кінчаючи на оселях, положених на захід від Сяну, вже в Сяніцькому повіті. Лучимо оселі на такому великому відтинку в одно скупчення тому, що вони тут сильно розкинені і через те тяжко виділити якісь менші скупчення.

Згадане скупчення розложилося здовж етнографічної границі, яка проходила тут здебільшого Сяном. Характеризує його горбовинна височина. Воно підпало було дуже сильним колонізаційним впливам так, що хоч тут ще стрічались українські оселі, то в загальному була це вже польська територія.

В цьому скупченні українську більшість мали такі оселі: Костева, Павлокома, Лубна, Глідно, Грабівка і Ялин. Всі вони разом числили 6.550 українців, і всюди тут панувала розговірна мова українська.

Великий відсоток українців мали: Лісківка, Бахір, Бахорець, Передмістя Дубешке, Бабичі н. Сяном, Вара (з дерев'яною церквою, що в 1880 р. на-

лежала до парохії Глідно), Невістка, Іздебки, Вітрилів і Іпакошівка. В цих оселях начислялося 3.110 українців, в тому 900 грекокатоликів з польською розговірною мовою.

Решта осель мали лише малий або незначний відсоток українського населення, переважно з польською розговірною мовою, в цілому числили вони 770 українців. Сюди належали: Ненадова, Сливниця б. Дубецька, Дубецько, Дрогобичка і Сільниця — в Перемиському повіті, і Гарта, Динів,²⁶ Передмістя Динівське, Бартківка, Дуброва Стаженська (на правому березі Сяну), Ніздрець, Весола, Присітниця, Видрна, Обарим, Крем'яна, Темешів, Дидня, Криве, Небіцько, Яблінка і Грабівниця Стаженська — в Березівському повіті. Ще з Сяніцького повіту належали сюди Рачкова, Фаліївка і Заршин. Туди вчислимо теж місто Березів, в якому було лише 40 українців.²⁷ Ціле скупчення начисляло 10.465 українців, у тому 1555 уживало польської розговорної мови.²⁸

Під церковним оглядом це скупчення поділялося на 8 парохій: Дубецько, Бабичі н. Сяном, Бахір (з мурованою церквою, збудованою 1846 р.), Павлокома (мур. церква), Лубна (мур. церква), Глідно (мур. церква), Іздебки²⁹ і Ялин.

Парохія Дубецько мала місцеву нову церкву, збудовану 1927 р.; давніше ні церкви, ні священика тут не було, а містечко належало до парохії Руське село, по другій стороні Сяну, і через те йшли сюди сильні колонізаційні впливи. До парохії Дубецько належали: Бахірець з церквою, збудованою 1905 р., Передмістя Дубецьке, Ненадова, Дрогобичка і Сливниця.

Містечко Бабичі над Сяном належало до парохії Скопів; мало воно власну церкву, збудовану 1840 р.

Інших парохій не описуємо через недостачу відомостей у шематизмі.

Ідучи даліше на захід, число українських осель меншало і вони, за малими винятками, не сполучалися з українською суцільною територією, а творили декілька окремих скупчень-островів. Обговоримо їх тепер за чергою.

9. Вороблицький Острів

Це є мале скупчення українців недалеко (6 км. — 4 милі), української суцільної території, на пограниччі Сяніцького і Коросенького повітів, а на південь від залізничного шляху Сянік-Коросно. Лежали тут два українські села, Вороблик Королівський і Вороблик Шляхетський, поміж якими проходила границя повітів; з усіх сторін вони були окружені сполонізованими селами, про що свідчать їхні українські назви. Половина населення у Вороблику Кор. мало- і безземельна, тому панувала тут нужда. В обох селах були церкви, одначе парохія існувала лише у Вороблику Кор. На південь і захід від згаданих сіл було ще кілька осель з українською меншиною, а саме Ляджин, Посада Горішня, Климківка, Риманів,³⁰ Глибоке, Торговиська й Іванче.

Разом ціле скупчення начисляло 2.150 українців, в тому лише 50 осіб з польською розговірною мовою; на оба Вороблики припадало чотири п'ятих українців цілого острова.

10. Яблоницький Острів

Належали сюди два села з українською меншиною, одначе з українською розговірною мовою, положені в Березівському повіті, на захід від

Березова і на схід від Коросна, у віддалі б. 10 км від етнографічної границі, а саме: Яблониця Польська та Малинівка. Гачів, на південь від них, начисляв лише 10 греко-католиків з польською розмовною мовою. В Яблониці Польській була греко-католицька парохія з мурованою церквою і до неї належали оба сусідні села. Цілий острів начисляв 630 українців, в тому лише 10 греко-католиків з польською розмовною мовою.

11. Острів Замішанців

Це великий чисто український острів, з усіма прикметами Лемківщини, для якого назва прийнялася вже здавна. Положений на пограниччі Короснянського і Ряшівського повітів, між середнім Вислоком і долиною Стобницею, у віддалі 33 км від етнографічної межі на Лемківщині, 38 км від етнографічної межі над Сяном. Це є найвища частина Карпатського Підгір'я (з верхами до 590 м), між Короснянською депресією й Підкарпаттям, вкриті лісами і розчленоване притоками Вислока; ґрунти тут маловрожайні.

Лежали тут такі українські села: Опарівка, Петруша Воля, Ріпник, Ванівка (Węglówka), Бонарівка, Красна і Чорноріки. У всіх селах мова греко-католиків українська. За винятком Петрушої Волі в усіх селах були греко-католицькі парохії і церкви. Всі ці оселі начисляли 6.650 українців.

Крім того були тут польські села, в яких українці жили в меншині, їх мова була українська або польська. Належали сюди: Висока Бережанка, Кізілівка, Кобиле, Фриштак,³¹ Ленки, Прибівка, Війківка, Байди, Яшеві, Братківка, Одрікині, Коросно-місто, Хітчина і Хлібна. Всі вичислені оселі нараховували всього 480 українців, в тому 60 греко-католиків з польською розмовною мовою. У деяких з цих осель, як Фриштак і Коросно, українці це заточенці. Ціле скупчення начисляло 7.130 українців, в тому лише 60 осіб з польською розмовною мовою.

З наведених чисел видно, що це типово українське скупчення; з винятком Бонарівки, лежало воно в короснянському повіті. Колись були тут повіти Стрижів і Коросно. Українці цього скупчення це типові лемки, хоч не вживали слова „лем“, та мали відмінний діалект і ношу; поляки українських сіл це переважно зайшли робітники місцевих промислів.

12. Гвоздянецько-Близенкий Острів

Це було найменше скупчення з усіх вичислених, бо начисляло всього 475 українців. Лежало на північний схід від Острова Замішанців у Ряшівському повіті, в поріччі р. Гвозниці, правобічної притоки Вислока. Від етнографічної границі віддалене на 25 км. Сюди належали три села, положені в горбовинній околиці. З них тільки Гвоздянка мала українську більшість, українці двох дальших сіл, Близенка й Малівка, були в меншині (25% і 5%). Мова всіх греко-католиків — українська. Греко-католицька парохія існувала в Близенці; тут була греко-католицька церква, збудована 1865 р.

13. Залісецький Острів

Складалися на нього чотири села в Ряшівському повіті, на південний схід від Ряшева, де українці жили спільно з поляками в більшому, або меншому відсотку, але завжди в меншині. Це найдалше на північний захід висунене українське скупчення, віддалене від української суцільної території на 30 км. Українськими оазами були тут Залісся і Біла, положені близько би-

того шляху на Ряшів. Крім того були тут ще дві оселі з невеликим відсотком українців, Матисівка (8%) і Драбинянка (1%). Залісся мало муровану церкву, збудовану 1889 р. і там містилась парохія. Сюди належали всі названі села, а крім того Ряшів,³² Тичин і Ланцут.

В околиці Ряшева стрічається карпатське підгір'я з піськовою надвисянською рівниною, а між ті дві країни входять клином від сходу врожайні лесові горби, що тягнуться туди від Переворська.

Мова українців цього скупчення польська, з винятком 60 осіб — українців у Ряшеві, які зайшли сюди зі сходу. Південно-східню частину Ряшева, від почти в напрямі на Залісся-Білу, названо було „Весь Руска“. Зайняттям українців цього острова було рільництво і огородництво, з чого й жили, доставляючи городовину до міста. Тут багато римо-католиків українського походження.

Зовсім окремо, посередині залізничного шляху Ряшів-Переворськ, на рівнині, лежить повітове місто Ланцут, де було лише 40 українців.

Ціле скупчення включно з Ланцутом начисляло 1.420 українців, в тому лише 120 осіб з українською розмовною мовою.

14. Українці на польсько-лемківському пограниччі³³

Починаючи від Короснянського повіту, з винятком Острова Замішанців, етнографічна українсько-польська межа ставала зовсім виразна в західному напрямі. Поза нею українців залишалось обмаль. Не було тут уже ніяких скупчень українських сіл, а українці лише рідко виступали в малому відсотку по деяких польських селах. Мова їх була здебільша українська, що було прикметою лемківської свідомости. Це частинно не місцевий, а зайшлий, часто зі сходу, український елемент (Дукля, Загір'яни, Грибів), частинно парцелянти з сусідніх сіл. Вичислимо ці оселі: Дукля — у Короснянському повіті; Кути, Скальник і Цеклин — у Яслиському повіті; Шимбарк (тут були два присілки: Долини — український і Шклярки — в половині український); Ропя (українці це парцелянти з села Лосе, що купили тут землю ще за Австрії) і Загір'яни (Zagórzany) — у Горлицькому повіті; Грибів, Рибень, Чачів і Барновець (7 українських родин і 6 мішаних, які знали свою мову, але вживали польської) — в Новосанчівському повіті.

Всіх українців у згаданих оселях начислялося 685 осіб, в тому 130 з польською розмовною мовою.

15. Шляхтово-Явірське Скупчення

Шляхтово-Явірське Скупчення — це найдалше на захід висунений український острів у Галичині, на який зложилися чотири українські села, положені вже в Новотарзькому повіті, на схід від Дунайця, а саме: Шляхтова, Явірки, Біла Вода і Чорна Вода. Лежали вони в долині Руської Ріки і її приток, що впадають з правого берега до Дунайця. Від півдня тягнеться границне гірське пасмо з горою Високі Скалки (1052 м), а від півночі Ясинів Верх (896 м). Ліси, що покривають гори, переважно шпильково-смерекові. Ґрунт маловрожайний. Це скупчення було віддалене на 16 км від української етнографічної границі в Галичині й начисляло 2.180 українців, на загальне число 2.225 осіб. Отже було це чисто українське скупчення, пов'язане на півдні з українською територією. Були тут дві греко-католицькі парохії, Шляхтова і Явірки, до яких належали два інші села.

Висновки

Розглядаючи в цілості географічне розміщення українців на Засянні, зауважуємо, що вони в головній своїй масі скупчені близько суцільної української території, в склад якої колись входили. З віддаленням від неї число українських осель, чи поселень, в яких жили українці, зменшувалось; але і в глибині польської території стрічалося ще українські острови, які були залишками переважно давнього засягу українців на захід (Залісецький Острів).

Беручи до уваги ці українські острови та малі скупчення, в яких українці задержалися до останнього часу, а то й творили часто більшість у селі, цікаво було би відповісти на питання: від чого залежало, що в одних місцях українські скупчення збереглися, а в інших не залишилося з них і сліду, залишаючи по собі тільки українські назви осель, чи їх частин, назви рік, потоків, гір, піль, теж українські пам'ятки (ікони, хрести, дзвони), які були доказом колишнього українського життя в цих околицях.³⁴ Тут потрібно окремих ґрунтовних студій історії Засяння (культури обох народів та історії колонізації), крім того, допоміжною була б докладна аналіза географічно-природничих чинників на тому відтинку (морфологія терену, роди ґрунтів, гідрографія, розміщення лісів, комунікація, адміністративний поділ), які були факторами колонізації, або спинювали постійний польський, хоч часто дуже неспостережний, наступ на українську територію.

Історичного аналізу ми не в силі перевести, лише зауважимо, що в моменті, коли Польща зайняла ці простори, заселення було рідке, зокрема в вищих напівгірських і пограничних просторах. Ці простори почали заселятися тоді як поляками, так і українцями. Отже поляки тут це: а) пришельці, починаючи з 14-го століття, або б) винародовлені українці. Українські оселі це: а) давні поселення ще з княжих часів, б) колонізовані вже за польських часів (Лемківщина).

Поминаючи історичні моменти, можна тут зауважити деякі природні впливи: напр., українці часто збереглися у просторах більш захищених морфологічно, положених у лісах, на гірших ґрунтах, далеко від комунікаційних шляхів. Добрим прикладом такого скупчення буде „Острів Замішанців“; з поодиноких сіл, що вказували б на узалежнення українського стану від природних умов, можна б навести оселі: Тернавка (7), та Лубна, Глідно, Грабівка і Ялин зі скупчення „Українці в коліні Сяну“. Всі вони лежать у долинах, вздовж потоків, між горбами покритими лісами, з маловрожайними ґрунтами, більше, або менше віддалені від комунікаційних шляхів.

Тут ми подали лиш декілька яскравих прикладів, що вказували б на узалежнення українського стану від природних умов. Однак це не дає нам ще повної відповіді на поставлене нами питання. Тут таки треба віднестися до історії Засяння та знайти відповідні документи, які вказували б на причини (часто локальні) еволюції національних відносин.

IV. Характеристика українців Засяння

Українці Засяння дуже різнилися від своїх братів, що жили на схід від Сяну. Під впливом польського довкілля вони прийняли здебільша польську мову як розговірну, а частинно й польський побут; з українством в'язав їх лише греко-католицький обряд і традиція походження. Називали себе русинами, руснаками і востанне українцями; так називали їх теж сусіди — по-

ляки. Національне почуття в них вигасло; вони задержали побутові традиції та частинно й українську мову.

Українців Засяння можна б уважати за переходову групу, що нагадувала де в чому т. зв. латинників із Галичини (римо-католики з українською розговорною мовою). Основними їх притаманними прикметами були: мова, побут, церковні обряди й національні традиції.

Мова

А) Географічне розміщення мови. Українська мова мала домінантне становище на півдні та на пограниччі Засяння, де скупчувалася більшість українського населення обговорюваної території. На це в основному впливало сусідство суцільної національної території. Поширення польської мови серед українців — це природний процес, що відбувався здавна на українських землях, сумежних із польськими. Однак українська мова залишалася в: а) більших скупченнях української спільноти, б) близько етнографічного материка, в) комунікаційно віддалених поселеннях, тобто там, де не було натиску польської стихії й була менша стичність із нею. Крайніми оселями з українською розговорною мовою, висуненими найдалше на захід від української суцільної території, були Курилівка (2) у віддалі 5 км, Тернавка (7) — 17 км, Гвоздянка (12) — 28 км, Опарівка (11) — 29 км, і Шляхтова (15). Крайніми українськими оселями з польською розговорною мовою, висуненими найдалше до сходу, були Замість і Острів (5).

Б) Знання і вживання української мови. Більшість греко-католиків із польською розговорною мовою української мови не знала. Проте поважна частина з них знала її не тільки в слові (Дубрівський Острів; Дорнбах; Ярослав; Полжині; Воля Розвинницька; Ріплин; Острів — Радимнянщина), але і в письмі (Ярослав, Порохниччина). Знали українську мову, хоч не вживали, старі люди (Полжині, Порохниччина), або молоді, що вивчила її тільки в письмі. Українською мовою послуговувалися в церкві, в розмові з священником, в українській установі та в розмові з місцевими людьми, що теж розмовляли по-українськи.

В) Впливи мов. Довговічне спільне життя українського й польського населення сильно відбилосся на їхній мові, особливо польської на українську в ділянці наголосу й вимови, синтакси й словотвору.³⁵ В поточній польській мові „засянців“ є теж впливи української мови. Типові українські імена як українці так і поляки виголошували по-українськи.

Г) Мова пісень. Серед українців Засяння українська пісня не втратила свого значення. Співали її при різних нагодах в українських і мішаних рідинах; в деяких околицях (Воля Розвинницька, Угорка — Порохниччина) її зовсім забуто. З оснуванням культурно-освітніх установ та із зростом національної свідомости — українська пісня відживала, головню серед молоді та в греко-католицькій церкві, яка була її твердинею за польських часів, де однак нарівні з українськими церковними піснями співали й польських пісень.

Д) Еволюція мови. Нема сумніву, що українці Засяння в давнину говорили лише українською мовою. Протягом віків — під впливом польської державности й культури, церкви й політичного тиску — українці почали затрачувати свої окремішні притаманності, в тому й мову. У перехідній фазі вони послуговувалися обидвома мовами.³⁶ Мішані подружжя, сильно поширені на Засянні, мали великий вплив на поширення й закріплення польської мови.

Побут

Українці Засяння, виключаючи чисто українські острови, звичайно жили сумісно з поляками; рідко коли були згуртовані в одній оселі, а ще рідше творили окремі присілки, чи дільниці в містах. Під оглядом матеріальної культури між українцями й поляками існували деякі різниці, які поглибилися й поширилися за часів Польщі під впливом зростання українського національного руху. Народна ноша не тільки не затрачувалася, але почала відживати; вона витискала своє тавро на польській ноші й побуті („сукмани“ в Лежайщині, писанки в Старому Місті тощо).

В церковній ділянці українське населення міцно придержувалося своїх обрядів (Свят-вечір, свячення паски й води, панахиди, служби на цвинтарях тощо); Засяння не знало гаїлок. Весільні церемонії відбувалися в загальному польською мовою, але звичаї були українські.

Церква й народ

Греко-католицький обряд був основним чинником, який до останньої хвили зберіг українців Засяння. Ті, що задержали цей обряд, то й залишилися при українстві; хто переходив на римо-католицизм, той змінював і національність на польську. Українське населення характеризувала щира прив'язаність до свого обряду і релігійність, що виявлялася в святочні дні в церкві та релігійними практиками.³⁷ Різниця між греко-католиками й римо-католиками полягала в тому, що перші святкували свої свята за юліянським календарем, хоч взаємно в більшій святі відвідували свої святині. Щоб не відчувати вірних від своєї Церкви, для тих гр.-католиків, що не знали своєї мови, священники виголошували проповіді польською мовою, або українською і польською мовою (напр., Миротин).

Національне почування

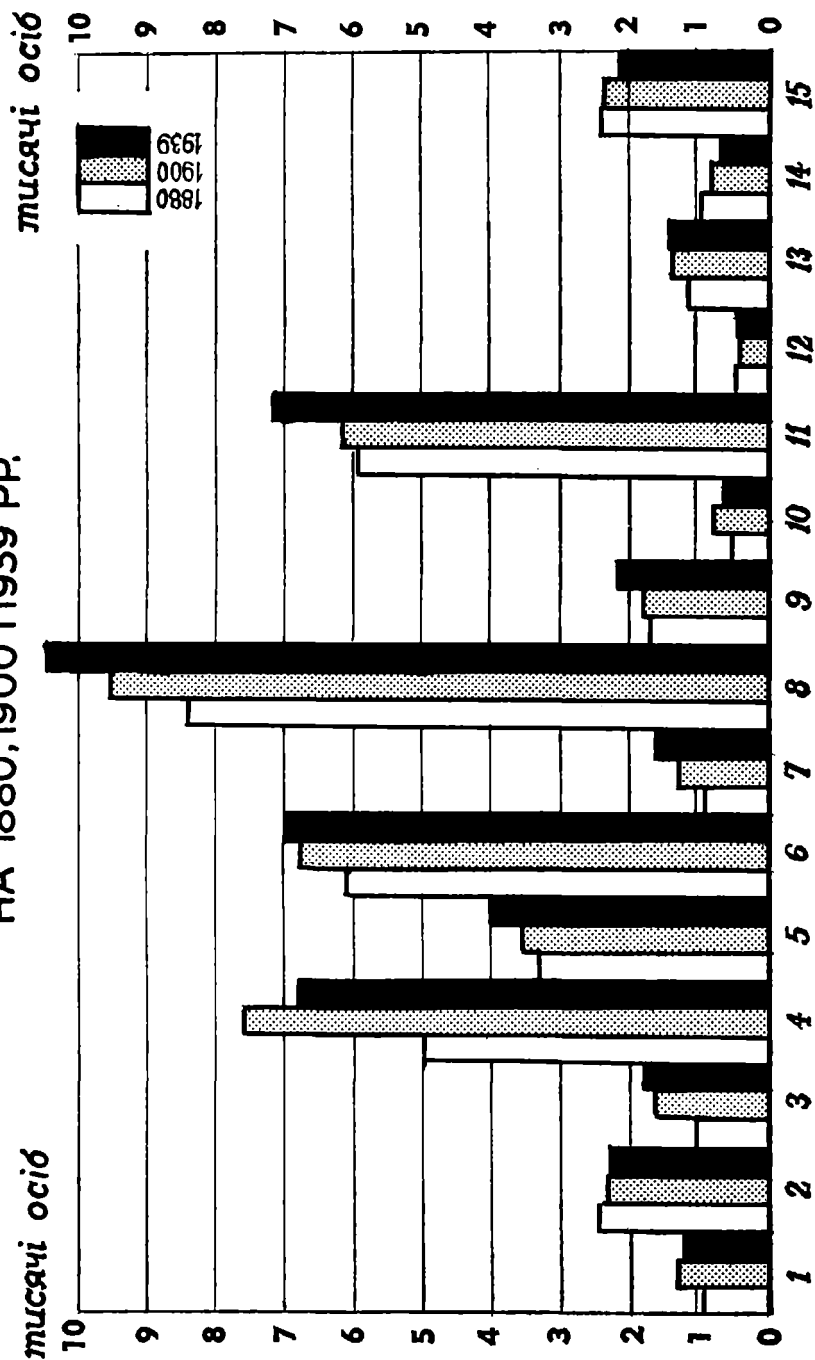
Українці Засяння, поминаючи вживання польської мови, в загальному почувалися приналежні до української спільноти й національності. Національне почування особливо визначалося при закріпленні подружніх зв'язків. Свою солідарність населення демонструвало під час виборів, конскрипцій і плебісцитів у справі навчання рідною мовою.

Свідоміші українці брали участь у культурно-політичному житті, становили членство і керівні органи освітніх організацій, читали пресу й літературу, посилали своїх дітей до своїх шкіл (Перемишль, Ярослав); хоч за Польщі явної національної ворожнечі не завважувалося, між українцями й поляками панував антагонізм внаслідок всесторонніх утисків національного руху. Участь українців Засяння в культурному й політичному житті набрала ширшого розмаху за німецької окупації.

V. Зміни національних відносин за час 1880—1939 рр.

З усіх українських земель Засяння зазнало, мабуть, найбільше втрат внаслідок шістьсотлітньої польської неволі. Українська етнографічна межа під польським наступом пересунулася на схід, а українська національна територія засіялася польським напливовим елементом. Міста сполонізувалися, а з ними теж сполонізувалася велика частина інтелігенції. Там повстала шахівниця віроісповідних впливів, запряжених до воза римо-католицизму, що довели до явища т. зв. калакутства.³⁸ Зі зростанням польського елементу на-

ПОРІВНЯЛЬНИЙ СТАН УКРАЇНЦІВ (В АБСОЛЮТНИХ ЧИСЛАХ) НА 1880, 1900 І 1939 РР.

прикінці минулого і в 1-й пол. 20 століття український стан посідання постійно корчився.

Беручи до уваги абсолютні числа (див. Статистична таблиця ч. 1), завважимо, що Засяння виказало приріст українців на 8.570 осіб, тобто 21% проти 1880 р. Розглядаючи всі 15 скупчень, бачимо, що 11 з них мали приріст української людности; 4 з них (Лежайщина, Гвоздянецько-Бли-

ч. 2.

Діаграми

ч. 3.

зенкий Острів, Польсько-Лемківське пограниччя і Шляхтово-Явірське скупчення) виказали спадок. Діаграма ч. 1 образowo представляє стан українців за кількістю осіб для років 1880, 1900 і 1939; а діаграма ч. 2 зміни стану українців за роки 1880 до 1939, обчислені у відсотках (прибуток, убуток) до стану з 1880 року. Одначе ці абсолютні числа не можуть нам дати виразного образу зміни національних відносин. Щоб одержати дійсний образ,

треба було обчислити відсотки українців у відношенні до загального числа населення для 1880 і 1939 років, а опісля знайти коефіцієнт цих процентів, (різниця відсотків 1880 і 1939 рр. помножена через 100 й поділена через середню арифметичну цих двох відсотків), який покаже національні зміни за 60 років.

В III-тньому розділі ми умовно поділили оселі Засяння на дві групи: 1. з 2% і більше українців і 2. з менше ніж 2%. Коли елімінувати оселі цієї останньої групи, число осель першої становитиме — 174; таблиця 4. показує зміни, що сталися в національному складі цих місцевостей. Коли в 1880 р. у 174 оселях було 25,6% українців, то в 1939 р. їх число зменшилось до 20%.

Розглядаючи останню колонку таблиці, що показує зміни за величиною відсотка українців (коефіцієнт) для поодиноких скупчень і для всього Засяння за останніх 60 років, зауважимо, що на всіх 15 скупчень тільки 4 мали додатній коефіцієнт, тобто виказували відносний приріст українського населення; 11 скупчень мали від'ємний коефіцієнт, тобто зазнали втрат. Скупченнями з додатнім коефіцієнтом були: Сінявщина (3), Дубрівський Острів (1), Яблоницький Острів (10) і Шляхтово-Явірське Скупчення (15). Всі інші скупчення мали від'ємний коефіцієнт, найбільш від'ємний Ярослав-Полкинське Скупчення (4).³⁹

Пересічний коефіцієнт для всього українського населення Засяння був від'ємний і дорівнював —24.5%; водночас процентне число польської людности зросло з 61.6% у 1880 р. до 69.9% у 1939, а коефіцієнт +12.6%. Тільки один Тернавецький Острів виказав від'ємний коефіцієнт для поляків. Корисніший за українців від'ємний коефіцієнт виказали жида (—19.8%).

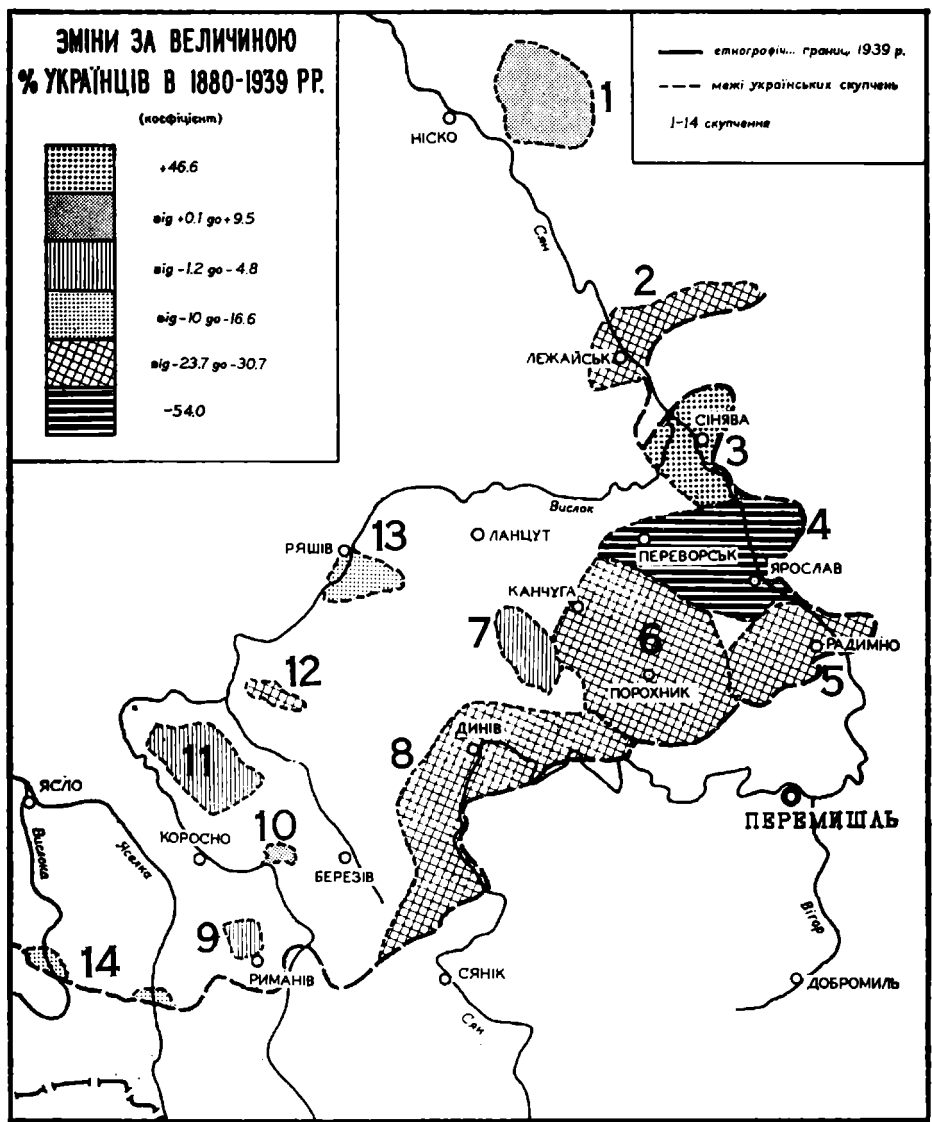
З усіх скупчень із додатнім коефіцієнтом найбільший відносний прибуток виказала Сінявщина; це пояснюється спадком стану польського і жидівського елементу між роками 1900—1921.⁴⁰

Два другі скупчення з додатнім коефіцієнтом, Яблоницький Острів та Шляхтово-Явірське скупчення, це лемківські оселі⁴¹ з українською розговірною мовою, положені в гористій околиці, подальше від польських центрів, і з власними церквами, через те процес винародовлення там не мав місця, зглядно був сповільнений.

Скупчення, що виявили відносний дефіцит українського населення, були положені або даліше від української суцільної території (Залісенький, Гвоздянецько-Близенкий і Тернавецький Острови та скупчення „Замішанців“), або знаходилися поблизу більших польських осередків (Ярослав, Переворськ, Порохник, Канчуга, Лежайськ, Динів і ін.) у смузі низовини, де польський натиск був найбільший. З цих міст і містечок, як і польських сіл, де були костели, священики, вчителі, адміністрація, фільварки й організації, ширилися польські впливи; населення польшилося, особливо там, де його було мало, чи жило розсіяно. Мішані подружжя, які на Засянні практиковано у великому розмірі, теж відіграли важну роль у некорисній еволюції. Не без впливу на некорисну еволюцію була теж еміграція за океан, особливо в 1910—1911 рр.

Опертям українства була греко-католическа Церква. Парохія у місцевості або в найближчому сусідстві не тільки піддержувала національну окремішність, але й відпорність на чужі впливи. Там, де був ідейний і ревний священик, що вмів жити з народом, еволюція з правила була корисна; теж добрі проповіді, виставні богослуження, гарний церковний спів, правильне

переводження катехизації, праця в братствах і т. п., все це скріплювало прив'язання до своєї церкви. Однак прихильність москвофільських священників у деяких оселях була великою перешкодою у відродженні укра-

Мапка-діяграма

їнської мови й свідомости, спричиняла національну дезорієнтацію й відкривала шлях до денационалізації.

Серед таких умов, без української школи й організації, книжки й часопису, в залежності від польської адміністрації — українці Засяння поступ-

нево полонізувалися й збільшували польський елемент. Порівнюючи переписи людности з 1880 й дані з 1939 рр., переконаємося, що греко-католики — українці ряду осель перестали існувати, влившись в польське море [Глухів (27 українців — 1880), Жолиня-місто (80), Жолиня-село (28), Косина (20), Кремениця (23), Передмістя (62), Манастир (38), Глогів (105) та ін.].

VI. Національне відродження Засяння

По упадку, в якому опинилося українство Засяння, приходить його відродження, що почалося вже за Австрії. Не зважаючи на перешкоди, продовжувалося воно й за Польщі і завершилося за німецької окупації. Польський наступ викликав реакцію; українська суспільність, пробудившись з довговікового сну, організувала культурні й економічні установи, гуртувалася у спільних задумах, скріплювала впливи української мови, втрачені протягом минулого століття. З поширенням мови приходило національне усвідомлення. Носіями цього усвідомлення були молоді священики й середньошкільна молодь українських шкіл Перемишля.

За Польщі вирішалася теж національна приналежність греко-католиків: вони або зачисляли себе до української спільноти, або ставали аморфним елементом. Хоч число українського населення дещо зменшилося, але ті, що залишилися при українстві, свого не цуралися вже ніколи. Найширших розмірів національне відродження досягло за німецької окупації (1939—1944). Старинне місто Ярослав стало тоді центром всього українського Засяння. З відродженням національної свідомости й рідної мови, на які великий і особливий вплив мали українські визвольні змагання 1917—1920 рр., почала рясніти й мережа культурно-освітніх та господарських установ (читальні, хори, кооперативи), організованих особливо заходами священиків. Тоді появляються масові бібліотеки; перше місце в усвідомленні населення займають українські часописи („Народня Справа“, „Неділя“, „Український Бескид“, „Наш Прапор“ і ін.). Рівночасно при парохіях постають релігійні братства, де поширюється релігійна література, особливо „Місіонар“. Все національне відродження було тісно пов'язане з життям Церкви, особливо з появою молодих священиків.

За польських часів українська молодь була позбавлена шкіл із рідною мовою; тільки нечисленна кількість її мала змогу відвідувати українські школи в Перемишлі. Перебуваючи в бурсах, ця молодь усвідомлялася, вивчала українську мову й українознавство. Повернувши до рідних сіл, юнацтво ставало носієм національного відродження Засяння. За німецької окупації постало українське шкільництво і швидко поширилося.

В українських і мішаних селах були тоді зорганізовані народні й хліборобські школи, дитячі садочки й захоронки, а в Ярославі гімназія, торговельна, реміснична й господарська школи, що виховували молодь в українському дусі.

З національним відродженням наступило й відродження побуту, що дійшло свого вершка за німецьких часів (вишивані сорочки й блюзки, рушники, народна ноша).

В парі з національним відродженням Засяння виникали перепони й утиски, особливо з боку польських чинників, які сильно утискали всі прояви українського національного життя: українців вони не приймали на працю, розв'язували українські товариства, не давали дозволу на імпрези, застрашували ревізіями, не допускали часописів і книжок, перешкоджували в купні

й продажі ґрунтів і т. п. Польське духовенство в цій діяльності брало активну участь. Для послаблення українського відродження польський уряд штучно піддержував москвофільство; в школах введено говірковий „Буквар“ і читанки, піддержувано москвофільські читальні ім. Качковського. Завершенням цього антиукраїнського курсу були нелюдські й варварські дії польського підземелля наприкінці 2-ої світової війни. Терен Засяння в 1944—1947 рр. був полем дій УПА, відділи якої боронили українське населення перед масовим виселенням.

Советсько-польський договір з 1945 р. про державні кордони й переселення української людности припечатав історичну долю Засяння, яке ввійшло як складова частина до Ряшівського воєвідства Польщі.

S U M M A R Y

The title "Ukrainians of Zasyannya" is understood to comprise all those Ukrainians in Halychyna who lived west of the compact Ukrainian ethnographic territory up to 1939. The approximate western border of this compact territory followed the river Syan in its middle course and the northern ridges of the Carpathians. Statistics were the fundamental material for the demographic arrangement; but in order to trust their accuracy, notes concerning the ethnographic relations of the Ukrainian-Polish frontier were collected at DP (Displaced Persons) Camps in Germany (1946-48). Based on this information, the control and revision of the census and schematism data was started, and finally the ethnographic map was drawn.

A few hundred years ago Zasyannya was a part of the Ukrainian ethnographic territory. During the centuries, however, this territory of about 1,500 sq. miles became ethnographically Polish; Ukrainians found themselves in a small minority, and the historic ethnographic border from the River Vyslok moved eastward to the river Syan. The second Chapter describes the Ukrainian-Polish ethnographic boundary in 1938-39.

In 1939, the Ukrainians of Zasyannya, numbering close to 50,000, lived in 222 towns, and comprised 12.6% of the population of those towns. The Poles comprised 74.2% of the population, and Jews 13.1%. The conversational language of 63.9% of the Ukrainians was Ukrainian, and that of 36.1% was Polish. A long common life of Ukrainians and Poles at Zasyannya was impressed in their language, and there are visible the mutual influences of languages.

For almost a 60 year period (1880-1939) the total number of Ukrainians in Zasyannya increased by 8,570, but the relative number decreased. The coefficient of changes was —24.5 for Ukrainians, +12.6 for Poles, and —19.8 for Jews. The unfavorable change in ethnographic balance for the Ukrainians of Zasyannya was due to the dispersed distribution, colonization, and Polonization. Chapter III describes the distribution of Ukrainians west of the compact ethnographic territory in 1939, and Chapter V — the changes of ethnographic relations for the period 1880-1939.

After the decline, which was found in Zasyannya, a renaissance came. In some places it originated under the Austrian rule (up to 1918), but in most places it began and developed during the Polish rule 1920-39), and was completed during the German occupation. After World War II, through a mutual agreement between the U.S.S.R. and Poland (1945), Zasyannya went to postwar Poland, and all Ukrainians of that area were evacuated.

ЗАМІТКИ:

- ¹ Диви: Таблиця I (нижче).
- ² Диви: Таблиця II.
- ³ За такими ж умовними групами осель стану з 1880 р. Гляди Таблицю III.
- ⁴ У першій групі — оселі із 2% і більше, у другій — оселі з менше ніж 2% українців.
- ⁵ Назва введена в літературу І. Верхратським і І. Зілинським.
- ⁶ У 1856 р. було тут 398 грекокат. (Schematismus... 1856).
- ⁷ „Краківські Вісті“, р. 1940, ч. 83, „Лежайськ“.
- ⁸ „Краківські Вісті“, р. 1941, ч. 35, „Лежайськ — Старе Місто“.
- ⁹ У 1880 р. було тут 243 грк., себто більше ніж у 1939 р.
- ¹⁰ У 1856 р. було у Луковій (88), Виравицях (35), Єльні (88) і Руді Г. (62) більше українців, ніж у 1939 р.; у 1880 р. у Луковій було ще 89 євангеліків, т. зн. німців, яких не було вже у 1939 р.
- ¹¹ Є переказ, що у Виравицях була церква, яка стояла там, де сьогодні пасовисько „Косцюлшани“.
- ¹² У 1880 р. належало до Бриської Волі і населення було переважно греко-католицьке (Гл. Słownik Geogr. Królestwa Polskiego).
- ¹³ У Бриській Волі з Ламаною Вількою в 1856 р. було ще 310 греко-католиків і парохія; село Яструбець начисляло 156 українців на 712 душ населення, а в Тарнаві, Гутиську й Козярні жила горстка українців.
- ¹⁴ „Słownik Geogr. Królestwa Polskiego“ подає: „вони лежали на західній границі руських осель“.
- ¹⁵ А. Гладилович: „Дубно“ (Краківські Вісті, ч. 214, 1941).
- ¹⁶ За інформаціями п. С. Кікти, б. мешканця Ярослава.
- ¹⁷ У 1880 на 12.949 усього населення було 4.276 українців, 4.320 поляків і 4.300 жителів (Słownik Geogr. Królestwa Polskiego); за урядовим переписом там було 2.692 українців.
- ¹⁸ Słownik Geogr. Królestwa Polskiego, Warszawa 1880, t. X.
- ¹⁹ У 1856 р. числили 20 українців.
- ²⁰ 1880 р. — 596 гр.-кат., 1900 — 166, 1921 — 119, 1939 — 90.
- ²¹ Відомості подані за інформаторами.
- ²² У 1856 р. належала сюди теж Бібрка з 60 греко-католиками.
- ²³ Нпр.: Микуличі, Острів, Журавички.
- ²⁴ Були давніше самостійною парохією.
- ²⁵ Засноване українським боярином Ладомиром Волошином (Słownik Geogr. Król. Polskiego, т. 3; А. Lewicki: Obrazki Przemyśla, стр. 128).
- ²⁶ У 1880 було тут ще 200 греко-католиків (Słownik Geogr. Król. Polskiego); календар „Наш Лемко“ подає, що тут була мурована церква.
- ²⁷ У 1856 р. було тут 288 греко-католиків (10%); гл. Słownik Geogr. Król. Polskiego.
- ²⁸ У 1856 мешкало ще 60 українців у селах: Гірки, Гумницька і Страхотина; див. Шематизм з 1856 р.
- ²⁹ У 1880 р. до парохії Іздебки належали села Домарадз і Близне; див. Słownik Geogr. Król. Polskiego.
- ³⁰ За шематизмом Ляджин, Змислівка (на схід від Ляджина) і Риманів числили у 1856 р. 195 українців.
- ³¹ За спогадами старих людей, Вислок розграничував у цьому місці українську територію від польської. Коли хтось переходив р. Вислок, поляки казали: „Poszedł na Rus“, або коли дощ падав за цією рікою, говорили: „Deszcz pada na Rusi“.
- ³² Давніше тут був греко-кат. монастир, про який згадує автор Шематизму перемиської єпархії з 1879 р. і лат. Шематизм із 1877 р.
- ³³ Творимо тут штучне скупчення, щоб охопити статистично українців і на цьому відтинку.

³⁴ Див.: І. Німчук: „За Сяном“, 1932, стор. 28 і 29. Теж: Т. Білоус: Церкви рускі в Галичині і на Буковині, Коломия 1877.

³⁵ Пр. ходіті, зам. ходити, купіті, зам. купити; „а цом ті гадал“ — „а що я тобі казав“, „ходілам купіті біті“ — „я ходила купити черевики“, „треба би заволати“ — треба б покликати, „я сі з тобов погадам“ — я поговорю з тобою, „що сі гадаш“ — що собі думаєш; забиць — забути, лігаць — лягати, вечежа — вечеря, сцерапка — стиранка (галушки), гадаць — 1. думати, 2. говорити і т. п. (Ярославщина, Радимнянина, Порохниччина).

³⁶ Витворювалися такі дивогляди, що, нпр., дід говорив із своїм сином по-українськи, а син із своєю дитиною вже по-польськи; дід звертався до внука по-українськи, а той відповідав тільки по-польськи.

В деяких оселях, як нпр., у с. Полкині перехід української мови на польську відбувався протягом одної генерації.

³⁷ В деяких місцевостях проповіді відбувалися польською мовою, напр., у Заліссі, Кречовичах, Канчузі, Гадлях Шкл., Миротині, Грязкій, Дубрівці, Шиперках.

³⁸ Калакути — це українці, що змінили свою віру й частинно мову, хоч у глибині душі зберегли національний сентимент (Вислів із Холмщини).

³⁹ Див. мапку-діаграму змін за величиною % українців у 1880—1939 рр., і діаграму ч. 3.

40	1900				1921				1931
	Заг. ч. насел.	Україн.	Поляків	Жидів	Заг. ч. насел.	Україн.	Поляків	Жидів	Заг. ч. насел.
Сінява	3486	68	1316	2102	1987	77	838	1071	1950
Вилева	1038	438	571	29	914	369	507	38	1034
Рудка	1149	619	464	66	1105	432	651	22	1203

⁴¹ Лемки консервативні і відпорні на чужі впливи.

Табл. І.

НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД ЗА СКУПЧЕННЯМИ У 1939 Р.

Число скупчення	Назва скупчення	Кількість осіб	Загальне число	Українців	%	Українці з укр. розг. мовою	%	Українці з пол. розг. мовою	%	Польки	%	Латинники	Жиди	%	Інші	Прибуток (+) згл. убуток (-) в абсол. числах
1.	Дубрівський Острів	19	23,340	1,230	5,2	10	1	1,220	99	20,605	88,2	—	1,480	6,3	15	264
2.	Лежайщина	15	28,170	2,315	8,2	1,090	47	1,225	53	22,145	78,6	—	3,710	13,1	—	168
3.	Сінящина	8	9,260	1,810	19,5	1,370	76	440	24	6,245	67,4	—	1,205	13,0	—	760
4.	Ярославо-Полк. скупчення	22	58,390	6,830	11,7	1,600	23	5,230	77	43,625	74,7	—	7,825	13,4	100	+1,834
5.	Радимнянщина	16	17,545	3,985	22,8	2,750	69	1,235	31	12,075	68,7	—	1,485	8,4	—	+ 660
6.	Порохницько-Канч. скупч.	35	43,235	7,010	16,2	1,990	28	5,020	72	33,675	77,8	—	2,545	5,8	—	+ 880
7.	Герनावецький острів	5	5,210	1,660	31,8	1,090	66	570	34	3,375	64,7	—	165	3,1	—	+ 697
8.	Українці в кол. Сяну	42	66,603	10,465	15,7	8,910	86	1,555	14	51,400	77,1	340	4,740	7,1	—	+2,087
9.	Вороблицький острів	9	16,100	2,150	13,3	2,100	98	50	2	12,165	75,5	70	1,775	11,0	—	+ 445
10.	Яблонницький острів	3	5,080	630	12,4	620	99	10	1	4,330	85,2	—	120	2,3	—	+ 121
11.	Острів Замішанців	22	40,030	7,130	17,8	7,070	99	60	1	28,700	71,7	60	4,200	10,5	5	+1,230
12.	Гвоздянецько-Близ. острів	3	1,420	475	33,4	475	100	—	—	895	63,0	—	50	3,5	—	18
13.	Залісецький острів	6	43,070	1,420	3,2	120	8	1,300	92	26,990	62,6	—	14,660	34,0	60	+ 260
14.	Українці на Пол-Лемк. Погр.	13	35,605	685	1,9	555	81	130	19	27,130	76,2	—	7,790	21,8	—	254
15.	Шляхтово-Явірське скупч.	4	2,225	2,180	98,1	2,180	98,1	—	—	30	1,3	—	15	0,6	—	220
		222	395,260	49,975	12,6	31,930	63,9	18,045	36,1	293,390	74,2	470	51,770	13,1	180	+ 8,570

в pp. 1880—1939

Табл. II. ПОРІВНЯЛЬНИЙ СТАН НАСЕЛЕННЯ У 1939 Р. ЗА УМОВНИМИ ГРУПАМИ ОСЕЛЬ

Назва скупчення	Число скупчення	Українців					Жидів					Скількисть осель із 2% і більш. укр.	Українців					Жидів					Скількисть осель із менше 2% укр.	Українців					Жидів					
		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2		3	4	5	6	7	8	1	2	3	4		5	6	7	8	1	2	3	4	5	6	7
1. Дубрівський Острів	10	5,720	1,120	19,5	4,420	77,2	180	3,1	9	17,620	110	0,6	16,185	92,0	1,300	7,3	5	14,000	60	0,4	13,310	95,0	630	4,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Лежачина	10	14,170	2,255	15,8	8,835	62,3	3,080	21,7	5	14,000	60	0,4	13,310	95,0	630	4,5	1	560	10	1,7	550	98,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3. Снявщина	7	8,700	1,800	20,7	5,695	65,4	1,205	13,8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
4. Ярослав-Полк. скупчення	14	41,380	6,700	16,1	28,420	68,7	6,160	14,9	8	17,010	130	0,7	15,205	89,4	1,665	9,8	8	17,010	130	0,7	15,205	89,4	1,665	9,8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5. Радиминщина	13	14,790	3,960	26,7	9,360	63,2	1,470	9,9	3	2,755	25	0,9	2,715	98,5	15	0,5	3	2,755	25	0,9	2,715	98,5	15	0,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6. Порохницько-Канч. скупч.	27	30,070	6,955	23,1	20,765	69,0	2,350	7,8	8	13,165	65	0,4	12,910	98,1	195	1,4	8	13,165	65	0,4	12,910	98,1	195	1,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7. Тернавецький острів	4	3,960	1,650	41,6	2,135	53,9	165	4,1	1	1,250	10	0,8	1,240	99,1	—	—	1	1,250	10	0,8	1,240	99,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8. Українці в кол. Сяну	26	38,050	10,255	26,9	24,835	65,2	2,970	7,8	16	28,555	210	0,7	26,570	92,6	1,775	6,6	16	28,555	210	0,7	26,570	92,6	1,775	6,6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9. Вороблицький острів	6	9,000	2,130	23,6	5,180	57,5	1,680	18,6	3	7,100	20	0,3	6,985	98,3	95	1,3	3	7,100	20	0,3	6,985	98,3	95	1,3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10. Яблонський острів	2	2,180	620	28,4	1,520	69,7	40	1,8	1	2,900	10	0,3	2,810	97,0	80	2,7	1	2,900	10	0,3	2,810	97,0	80	2,7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11. Острів Замишанів	14	13,800	6,965	50,5	6,722	48,6	110	0,7	8	26,230	165	0,6	21,980	83,7	4,094	15,6	8	26,230	165	0,6	21,980	83,7	4,094	15,6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12. Гвоздянецько-Близ. острів	3	1,420	475	33,4	895	63,0	50	3,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
13. Залісецький острів	3	3,470	1,050	30,2	2,390	68,8	30	0,8	3	39,600	370	0,9	24,600	62,1	14,630	36,9	3	39,600	370	0,9	24,600	62,1	14,630	36,9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14. Українці на Пол.-Лемк. Погр.	7	6,135	510	8,3	5,625	91,6	—	—	6	29,470	175	0,6	21,505	73,0	7,790	26,4	6	29,470	175	0,6	21,505	73,0	7,790	26,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15. Шляхтово-Явірське скупч.	4	2,225	2,180	98,1	30	1,2	15	0,6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	150	195,045	48,615	24,9	126,825	65,0	19,500	9,9	72	200,215	1,360	0,6	166,560	83,1	32,270	16,1	72	200,215	1,360	0,6	166,560	83,1	32,270	16,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Табл. III. ПОРІВНЯЛЬНИЙ СТАН НАСЕЛЕННЯ У 1880 Р. ЗА УМОВНИМИ ГРУПАМИ ОСЕЛЬ

Число скупчення	Назва скупчення	Українців				Польків				Жидів				Затяльне число населення	Група II				Українців	Польків				Жидів	%
		1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4		5	6	7	8		1	2	3	4		
1.	Дубрівський																								
2.	Острів	10	5,241	921	17,6	3,948	75,3	322	6,1	7	11,151	45	0,4	8,577	76,9	2,519	22,7								
3.	Лежайщина	13	15,313	2,478	16,2	10,262	67,0	2,283	14,9	1	2,800	5	—	2,720	97,2	76	2,7								
4.	Сняйщина	7	5,121	1,005	19,6	3,947	77,1	168	3,2	1	3,270	45	1,4	938	28,7	2,282	69,8								
5.	Ярославо-Полк.																								
6.	скупчення	19	28,295	4,996	17,6	17,144	60,5	5,984	21,1	—	—	—	—	—	—	—	—								
7.	Радимнящина	16	11,255	3,320	29,4	6,660	59,1	1,295	11,5	1	534	5	—	505	95,3	25	4,6								
8.	Порохницько-																								
9.	Канч. скупч.	31	23,100	6,094	26,3	14,834	64,2	2,152	9,3	6	6,195	46	0,7	5,936	95,8	216	3,4								
10.	Тернавецький																								
11.	острів	4	2,255	954	42,3	1,225	54,3	75	3,3	1	582	9	1,5	555	96,0	15	2,5								
12.	Українці																								
13.	в кол. Сяну	32	30,137	8,265	27,4	19,349	64,2	2,521	8,3	9	13,218	113	0,8	11,727	88,9	1,364	10,3								
14.	Вороблицький																								
15.	острів	5	6,474	1,682	26,0	3,289	50,8	1,430	22,1	3	3,878	23	0,6	3,808	98,2	47	1,2								
16.	Яблонийський																								
17.	острів	2	1,874	502	26,8	1,220	65,1	52	2,7	1	741	7	0,9	726	98,0	8	1,1								
18.	Замішанів	10	9,416	5,773	61,3	3,225	34,2	416	4,4	8	13,344	127	0,9	11,245	85,5	1,841	13,6								
19.	Гвоззянецько-																								
20.	Близ. острів	2	871	493	56,5	347	39,9	28	3,2	1	218	—	—	209	86,4	8	3,6								
21.	Залісецький																								
22.	острів	3	2,632	939	35,6	1,627	61,8	66	2,5	3	15,391	221	1,4	7,701	50,6	7,425	48,0								
23.	Українці на Пол.-																								
24.	Лемк. Погр.	7	8,343	857	10,2	6,850	82,1	610	7,3	5	13,434	82	0,6	7,900	59,0	5,406	40,3								
25.	Шляхтово-																								
26.	Явірське скупч.	4	2,453	2,400	97,8	20	0,7	16	0,6	—	—	—	—	—	—	—	—								
27.		165	152,780	40,680	26,6	93,947	61,5	17,420	11,4	47	84,756	728	0,8	62,547	74,1	21,232	25,0								

Табл. IV.

ЗМІНИ НАЦІОНАЛЬНОГО СКЛАДУ ЗА 1880—1939 РР.

Число скупчення	Назва скупчення	1880 р.							1939 р.							Зміни нац. складу за величиною відсотків у роках 1880—1939 (коефіцієнт)				
		Українців			Поляків			Жидів			Українців			Поляків			Жидів			
		Скількисть осель	%	%	Скількисть осель	%	%	Скількисть осель	%	%	Скількисть осель	%	%	Скількисть осель	%		%			
1.	Дубрівський Острів	12	932	14,0	5,327	80,2	374	5,6	12	1,145	15,4	6,115	82,2	180	2,4	+ 9,5 + 2,4 — 0,8				
2.	Лежайщина	13	2,478	16,2	10,262	67,0	2,283	14,9	13	2,300	12,1	13,415	70,8	3,205	17,1	— 29,1 + 5,5 + 13,9				
3.	Снявщина	8	1,051	12,5	4,885	58,2	2,450	29,2	8	1,810	19,5	6,245	67,4	1,205	13,0	+ 46,6 + 14,6 — 66,6				
4.	Ярославо-Полк. скупчення	19	4,996	17,6	17,144	60,5	5,984	21,1	19	6,800	12,3	40,700	73,4	7,805	14,1	— 54,0 + 19,3 — 39,8				
5.	Радимянщина	16	3,320	29,4	6,660	59,1	1,295	11,5	16	3,975	22,8	11,970	68,6	1,500	8,6	— 25,3 + 14,9 — 29,0				
6.	Порохницько-Канч. скупч.	31	6,094	26,3	14,834	64,2	2,152	9,3	31	6,980	19,3	26,575	73,6	2,525	6,9	— 30,7 + 13,6 — 29,6				
7.	Тернавецький острів	4	954	42,3	1,225	54,3	75	3,3	4	1,650	41,6	2,135	53,8	165	4,3	— 1,8 — 0,4 + 26,3				
8.	Україні в кол. Сяну	32	8,265	27,4	19,349	64,2	2,521	8,3	32	10,350	21,6	33,325	69,7	4,115	8,6	— 23,7 + 3,9 + 3,5				
9.	Вороблицький острів	6	1,691	23,9	3,870	54,8	1,436	20,3	6	2,130	23,6	5,180	57,5	1,680	18,6	— 1,2 + 4,8 — 8,7				
10.	Яблонський острів	2	502	26,8	1,220	65,1	52	2,7	2	620	28,4	1,520	69,7	40	1,8	+ 5,8 + 6,8 — 40,9				
11.	Острів Замішанців	13	5,726	57,5	3,916	39,3	154	1,5	13	6,940	54,6	5,650	44,5	70	0,5	— 4,8 + 12,4 — 85,7				
12.	Гвоздянецько-Близ. острів	3	494	45,3	559	51,2	36	3,3	3	475	33,4	895	63,0	50	3,5	— 29,7 + 20,6 + 5,8				
13.	Залісецький острів	3	939	35,6	1,627	61,8	66	2,5	3	1,050	30,2	2,390	68,8	30	0,8	— 16,6 + 10,7 — 106,0				
14.	Україні на Пол. Лемк. Погр.	8	855	10,0	7,020	82,0	610	7,1	8	530	3,1	14,705	85,8	1,900	11,1	— 10,6 + 4,5 + 48,3				
15.	Шляху-Погр. Явірське скупч.	4	2,400	97,8	20	0,7	16	0,6	4	2,180	97,9	30	1,3	15	0,6	+ 0,1 + 60,0 0				
		174	40,697	25,6	97,918	61,6	19,520	12,2	174	48,935	20,0	170,850	69,9	24,485	10,0	— 24,5 + 12,6 — 19,8				

ОСЕЛІ ЗАСЯННЯ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ ГРУПАМИ У 1939 Р. ТА ЗМІНИ СТАНУ УКРАЇНЦІВ ЗА РОКИ 1880—1939

Число порядкове	Число скупчення	Назва оселі	Українців		Латинників		Поляків		Жидів	%	Інших	Прибуток (+) згл. убуток (-) у абсолют. числах	
			з укр. розг. мовою		з пол. розг. мовою		Рк. з укр. розг. мов.	Лавинше замешк.					колоністів
			%	%	%	%							
1	8	Бабичі	220	19	180	15	760	63	40	3	—	+	140
2	11	Байди	560	—	15	3	535	95	10	2	—	—	465
3	14	Барновець	180	35	25	14	120	66	—	—	—	—	15
4	8	Бартківка	1,350	—	5	—	1,250	98	20	2	—	—	0
5	8	Бахир	1,400	—	120	9	1,325	89	30	2	—	—	175
6	8	Бахирець	1,270	20	110	8	1,140	90	—	—	—	—	170
7	11	Бережанка	650	40	—	—	610	94	—	—	—	—	35
8	8	Березів	4,140	40	—	—	3,000	71	1,100	28	—	—	20
9	13	Біла	1,420	1	660	46	750	52	10	1	—	—	5
10	15	Біла Вода	540	100	—	—	—	—	—	—	—	—	80
11	1	Бірки	550	—	260	47	270	48	20	5	—	—	40
12	6	Бистровичі	1,150	—	80	7	1,020	88	50	5	—	—	30
13	12	Близенка	640	160	—	—	430	67	50	8	—	—	55
14	11	Бонарівка	1,100	1,095	—	—	2	—	2	—	—	—	380
15	5	Боратин	1,250	690	—	—	530	42	30	2	—	—	150
16	11	Братківка	580	110	—	—	460	79	10	1	—	—	55
17	2	Бриська	1,800	130	—	—	1,630	90	40	2	—	—	70
		Воля											
18	11	Ванівка	2,200	1,985	—	—	200	9	10	—	5	—	600
19	8	Вара	1,250	200	160	13	870	69	20	2	—	—	90
20	4	Верба	940	—	50	6	885	93	5	1	—	—	70
21	8	Весела	3,200	—	15	—	3,095	97	90	3	—	—	15
22	7	Відачів	600	80	90	15	410	68	20	3	—	—	90
23	11	Війківка	400	—	5	1	390	98	5	1	—	—	5
24	2	Вілька	270	80	—	—	180	67	10	3	—	—	15
		Ламана											
25	8	Вітрилів	1,000	50	200	20	720	72	30	3	—	—	20
26	8	Видра	1,080	30	50	5	980	90	20	2	—	—	40
27	3	Вилева	1,150	470	—	—	650	59	30	3	—	—	205

Число порядкове	Назва оселі	Загальне число населення	Українців		Латинників		Поляків		Жидів	Інших	Притуток (+) згл. убогток (-) Українців за 1880—1939 pp. в абсолют. числах		
			з укр. яз. мовою	%	з пол. яз. мовою	%	Р.к. з укр. мов.	%				Латинськ. замешк.	%
28	2 Виравиші	2,300	—	—	20	1	—	—	2,220	96	60	3	30
29	11 Висока	2,600	100	4	—	—	—	—	2,490	95	10	—	100
30	3 Воля (Вілька)	900	—	—	200	22	—	—	680	76	20	2	70
31	4 Буківська	1,200	—	—	—	—	—	—	1,020	85	20	2	5
32	6 Воля (Вілька)	860	300	33	200	25	—	—	350	41	10	1	230
33	6 Воля Розвиницька	900	—	—	20	2	—	—	870	97	10	1	5
34	9 Угорська	1,200	1,100	93	—	—	30	2	30	2	30	2	435
35	9 Вороблик Корол.	820	720	88	—	—	40	5	20	2	40	5	325
36	1 Шлях.	1,200	—	—	15	1	—	—	1,185	98	—	—	34
37	4 Танасівська	1,800	440	24	200	30	—	—	1,340	75	20	1	210
38	6 В'язівниця	650	—	—	—	—	—	—	450	69	5	1	20
39	7 Гавловиці	760	—	—	50	7	—	—	685	90	25	3	15
40	7 Гадлі Канч.	1,200	10	1	420	35	—	—	740	61	30	3	150
41	8 Гадлі Шкляр.	2,600	—	—	5	—	—	—	2,575	99	20	1	20
42	8 Гарт	2,900	—	—	10	—	—	—	2,810	96	80	3	10
43	12 Гачів	480	300	63	—	—	—	—	180	37	—	—	20
44	2 Гвоздянка	2,800	—	—	5	—	—	—	2,795	99	0	—	0
45	8 Гілярева	2,300	1,670	73	—	—	180	8	420	18	30	1	670
46	9 Глибко	830	—	—	30	4	—	—	800	96	—	—	20
47	3 Глогове	560	—	—	10	2	—	—	550	98	—	—	0
48	1 Голь.	490	—	—	40	8	—	—	440	90	10	2	32
49	3 Горич	1,300	40	3	200	15	—	—	1,040	79	20	2	20
50	14 Горлиці	7,300	20	—	—	—	—	—	4,000	55	3,280	45	10
51	2 Гордісько	3,400	—	—	5	—	—	—	3,375	99	20	1	5
	Гор.												

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Число порядкове	Назва оселі	Загальне число населення	Українців		Латинників		Поляків			Жидів	%	Інших	Прибуток (+) згід. убуток (-) в абсолют. числах 1880—1939 pp. українців за
			з укр. розг. мовою	%	з пол. розг. мовою	%	Рк. з укр. розг. мов.	%	Давніше замешк.	%			
149	4 Полкині (Повкин)	2,000	—	—	600	29	—	—	1,370	70	30	—	+
150	6 Полнятичі	840	60	7	270	32	—	—	430	51	10	—	+
151	6 Порохник м-ко	1,690	10	1	150	9	—	—	650	40	880	—	+
152	6 Порохник село	2,500	—	—	140	6	—	—	2,270	90	90	—	+
153	9 Посада Гор.	1,550	100	7	—	—	—	—	1,450	93	—	—	+
154	11 Прибівка	800	—	—	5	—	—	—	775	97	20	—	+
155	8 Присігнія	2,650	—	—	10	—	—	—	2,600	98	40	—	+
156	2 Прихоць	800	—	—	220	28	—	—	570	71	10	—	+
157	5 Радимно	4,000	1,000	25	—	—	—	—	1,800	45	1,200	—	+
158	1 Раухерсдорф	360	—	—	10	3	—	—	315	88	35	—	+
159	8 Рачкова	700	80	11	—	—	—	—	610	88	10	—	+
160	14 Ріане	1,500	—	—	5	—	—	—	1,495	99	—	—	+
161	6 Ріпін	1,000	230	23	150	15	—	—	610	61	10	—	+
162	11 Ріпник	360	345	96	—	—	—	—	10	3	5	—	+
163	14 Рибень	180	—	—	35	20	—	—	145	80	—	—	+
164	9 Риманів	4,000	80	2	—	—	—	—	2,320	58	1,600	—	+
165	6 Рожнів	950	—	—	320	33	—	—	615	65	15	—	+
166	4 Розбір	2,100	—	—	330	16	—	—	1,750	83	20	—	+
167	6 Розбір	980	—	—	380	39	—	—	580	59	20	—	+
	Довгий												
168	6 Розбір	650	—	—	280	43	—	—	360	56	10	—	—
169	6 Розвинний	730	—	—	160	22	—	—	550	75	20	—	+
170	6 Рокитня	3,150	—	—	10	—	—	—	3,090	98	50	—	+
171	14 Ропи	3,200	60	2	—	—	—	—	3,080	96	60	—	+
172	2 Руда	620	—	—	25	4	—	—	575	93	20	—	—
173	3 Рудка	1,300	600	45	—	—	—	—	680	53	20	—	+

1 У 1930-тих роках частину Сколошева прилучено до Радими.

174	1 Рудник	4,300	—	—	10	—	—	—	3,475	80	—	—	800	19	15	+	10
	місто																
175	6 Рудоловичі	1,100	—	—	10	1	—	—	1,060	96	—	—	30	3	—	—	0
176	6 Ручина	1,950	—	—	5	—	—	—	1,900	97	—	—	50	2	—	—	155
177	13 Ряшів	30,000	60	—	250	• 1	—	—	17,190	57	—	—	12,500	42	60	+	150
178	6 Сидлечка	1,670	—	—	50	3	—	—	1,600	96	—	—	20	1	—	—	5
179	2 Сідлянка	450	20	4	200	45	—	—	210	47	—	—	20	4	—	+	70
180	8 Сільниця	1,000	—	—	10	1	—	—	990	99	—	—	—	—	—	—	15
181	6 Синів	1,300	—	—	300	23	—	—	970	75	—	—	30	2	—	—	285
182	3 Сяєва	2,100	100	5	—	—	—	—	900	44	—	—	1,100	51	—	+	55
183	14 Скальник	340	120	35	—	—	—	—	220	65	—	—	—	—	—	+	15
184	6 Слєбідна	940	475	50	—	—	—	—	450	48	—	—	15	2	—	+	65
185	8 Сливниця	1,200	—	—	20	1	—	—	1,165	97	—	—	15	1	—	—	5
	б. Дубецька																
186	2 Старе Місто	1,400	10	1	440	31	—	—	880	63	—	—	70	5	—	+	35
187	4 Студзят	1,300	—	—	5	—	—	—	1,275	98	—	—	15	1	—	+	5
188	8 Темешів	610	—	—	10	2	—	—	600	98	—	—	—	—	—	—	15
189	7 Тернавка	1,400	1,000	73	—	—	—	—	300	21	—	—	90	6	—	+	440
190	4 Тивонія	570	—	—	5	1	—	—	560	98	—	—	5	1	—	+	15
191	6 Тиневичі	440	—	—	180	42	—	—	255	57	—	—	5	1	—	+	55
192	9 Торговиська	1,900	—	—	5	—	—	—	1,855	98	—	—	40	2	—	+	5
193	3 Тринча	1,200	—	—	100	9	—	—	1,095	91	—	—	5	—	—	+	45
194	6 Тулиголози	990	—	—	15	2	—	—	965	97	—	—	10	1	—	—	0
195	5 Тучали	1,800	10	—	80	5	—	—	1,700	94	—	—	15	1	—	—	505
196	5 Тяпин	550	—	—	110	20	—	—	415	75	—	—	25	5	—	—	110
197	3 Убішин	750	—	—	90	12	—	—	650	87	—	—	10	1	—	+	25
198	6 Угорка	1,400	70	5	470	34	—	—	840	60	—	—	20	1	—	+	120
199	4 Уїздна	820	—	—	15	2	—	—	800	97	—	—	5	1	—	+	10
200	1 Улянів	1,700	—	—	20	1	—	—	1,680	98	—	—	—	—	—	+	10
201	8 Фаліївка	900	—	—	40	5	—	—	855	94	—	—	5	—	—	+	10
202	11 Фриштак	2,000	5	—	—	—	—	—	1,995	99	—	—	—	—	—	+	5
	11 Хітчина																
	гд. Корчина																
203	11 Хлібна	400	—	—	20	5	—	—	370	93	—	—	10	2	—	+	20
204	5 Хлопичі	780	—	—	10	1	—	—	765	98	—	—	5	—	—	+	5
205	6 Хорів	520	—	—	240	46	—	—	260	50	—	—	20	4	—	+	55
206	14 Цеклин	1,295	35	3	—	—	—	—	1,260	97	—	—	—	—	—	—	0
207	4 Цішатин	810	—	—	5	1	—	—	800	98	—	—	5	1	—	—	5
	Великий																
208	14 Чачів	440	50	11	30	7	—	—	360	82	—	—	—	—	—	+	20
209	6 Частковичі	620	—	—	370	60	—	—	240	38	—	—	10	2	—	+	105
210	6 Челятинчі	1,160	—	—	5	—	—	—	1,145	98	—	—	10	1	—	—	45
211	5 Чемеровичі	280	—	—	110	40	—	—	160	57	—	—	10	3	—	+	10

Число поряжкове	Число скупчення	Назва оселі	Українців			Латинників		Поляків			Жидів	%	Інших	Прибуток (+) зг. убуток (-)	Українців за 1880—1939 pp. в абсолют. числах
			з укр. розг. мовою	%	з полт. розг. мовою	Р. з укр. розг. мов.	%	Лавніше замешк.	%	колоністів					
212 15	Чорна Вода	350	350	100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	15
213 11	Чорноріки	720	370	51	—	—	—	350	49	—	—	—	—	+	25
214 6	Чудовиці	480	150	31	130	—	—	200	41	—	—	—	—	+	85
215 14	Шимбарк	2,600	150	6	—	—	—	2,450	94	—	—	—	—	+	145
216 1	Шиперки	490	10	2	220	—	—	260	53	—	—	—	—	+	20
217 15	Шляхова	680	640	94	—	—	—	30	4	—	15	2	—	+	55
218 4	Шівськo	2,100	—	—	150	—	—	1,930	92	—	20	1	—	—	0
219 4	Щитна	360	—	—	10	—	—	350	97	—	—	—	—	—	5
220 8	Яблінка	1,085	—	—	5	—	—	1,080	99	—	—	—	—	—	10
221 10	Яблонія	1,150	490	45	—	—	—	640	53	—	20	2	—	+	75
222 15	Явірки	650	650	100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	110
223 8	Ялин	800	735	91	—	—	9	—	—	—	—	—	—	+	255
224 5	Янковичі	750	—	—	10	—	—	—	—	—	10	1	—	—	15
225 4	Ярослав	24,000	700	3	3,200	—	—	14,000	58	—	6,000	25	100	+	1,205
226 1	Яротин	1,080	—	—	100	—	—	895	83	—	85	8	—	+	40
227 14	Ясло	11,000	20	—	—	—	—	9,080	81	—	2,000	18	—	—	250
228 2	Яструбець	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	155
229 11	Яшев	1,100	—	—	10	—	—	1,090	99	—	—	—	—	+	10
Разом		395,280	31,780	8	18,198	5	470	—	292,848	74	51,871	13	190	+	8,568

* Етнографічна карта Південно-Західної України, В. Кубийовича, показує колоністів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відомості, зібрані від б. мешканців Засяння в Німеччині в 1946-9 рр.

Австрійські переписні звідомлення з 1880, 1890, 1900, 1919 рр.

Польські переписи з 1921 і 1931 рр.

Німецький перепис 1941—1943 (неопублікований).

Шематизм Греко-католицького духовенства Апостольської Адміністрації Лемковщини, Львів 1936.

Schematismus Universi cleri orientalis ritus catholicorum Dioceseos Premisiensis pro anno Domini 1856, Premislae 1856.

2. Статистичні звідомлення й довідники:

Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської і Сяніцької, на рік 1938-9, Перемишль 1939.

Rocznik diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego, Przemyśl 1938.

Rocznik diecezji na rok 1939, Tarnów 1939.

3. Карти:

Австрійські топографічні карти 1:75,000, 1:200,000.

Німецькі генеральні карти 1:300,000.

Польські топографічні карти 1:100,000, 1:300,000.

В. Кубійович: Атлас України й сумежних країв, Львів 1937.

В. Кубійович — М. Кулицький: Адміністративна карта Галичини, 1:500,000, Львів-Краків 1943.

В. Кубійович — М. Кулицький: Лемківщина і Надсяння, Краків, 1:400,000 Краків 1940.

В. Кубійович: Етнографічна карта південно-західних земель України (Галичини), 1:250,000, Мюнхен 1953.

Я. Головацький: Етнографическая карта русского народопоселения в Галичине, северо-восточной Угрии и Буковине, 1:1,600,000 (Славянский Сборник, т. 2), С. Петербург 1877.

Т. Флоринский: Етнографическая карта Западного Славянства и Западной Руси, 1:1,680,000, Киевъ 1911.

J. Buzek: Rozsiedlenie ludności Galicji według wyznania i języka („Wiadomości Statystyczne“), m. XXI, 1:432,000, Lwów 1909.

K. Czoernig: Ethnographische Karte der österreichischen Monarchie, 1:864,000, Wien 1855.

G. Freytag: Völker- und Sprachenkarte von Oesterreich u. Ungarn, 1:5,000,000, Wien 1918.

J. Häufer: Sprachenkarte der österreichischen Monarchie... samt. Sprachstämme und Mundarten. Pesth 1846.

P. Hrabek: Mapa orientacyjna ziemi przemyskiej i lwowskiej u schyłku średniowiecza, 1:600,000 (Rocznik przemyski za 1913—1922, tom 3), Przemyśl 1923.

A. Jabłonowski: Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Epoka przełomu z wieku XVI na XVII. Ziemię ruską Rzeczypospolitej, 1:300,000. Warszawa—Wiedeń 1899—1904.

J. I. Kettler: Ukraine und Kaukasien. Sprachgebiete hauptsächlich nach H. Nobert, W. Gardala, N. v. Seidlitz, S. Rudnyckij, A. Brishkow. 1:3,750,000. Berlin 1918.

H. Kiepert: Völker- und Sprachenkarte von Oesterreich und d. Unter-Donauländern, 1:3,000,000, Berlin 1867, 2. Ausgabe, 1887.

Mapa stanu posiadłości nieruchomości Woj. lwowskiego według narodowości, 1:144,000, Lwów 1937.

S. Pawłowski: Ludność rzymsko-katolicka w polsko-ruskiej części Galicji (2 karty: населения і змін в 1901—1910 pp.) 1:750,000, Lwów 1919.

W. Semkowicz: Rzeczpospolita Polska w r. 1771 z uwzględnieniem granic i miejsc historycznych od pocz. 17 w., 1:1,000,000, Lwów—Warszawa 1930.

J. Spett: Mapa rozsiedlenia ludności polskiej w Galicji, 1:600,000, Lwów 1910 (мовні відносини).

J. Wąsowicz: Narodowości Rzeczypospolitej Polskiej według spisu z 30. września 1921, 1:850,000, Lwów—Warszawa.

B. Zaborski: Mapa wyznaniowa części południowej województwa lwowskiego, 1:300,000, Warszawa 1928.

B. Zaborski: Map of Poland and adjacent countries, showing nationalities, languages and religions, 1:4,000,000, London 1943.

4. Книги й розвідки:

- Я. Головацкий: Карпатская Русь — Галичина и Буковина (Славянский Сборник, т. 2), С. Петербург 1877.
- Я. Головацкий: Географический словарь западно-славянских и югославянских земель и принадлежащих стран. Вильна 1884.
- М. Грушевський: Історія України-Руси, т. I—III. Н. Йорк 1954.
- В. Ко[шовий]: Національно-територіальні межі України, „Л. Н. Вістник“ 1907. Львів—Київ.
- М. Кордуба: Територія і населення України. Відень 1918.
- М. Кордуба: Західне пограниччя Галицької Держави між Карпатами і долишнім Сяном. Записки НТШ, т. 138—140, Львів 1925.
- „Краківські Вісті“ — річники 1940-42.
- В. Кубійович: Національні відносини в Галичині в світлі перепису з 9. XII. 1931, „Вістник“, кн. 3, Львів, 1936.
- В. Кубійович: Географія України й сумежних країв, Краків 1943.
- І. Німчук: За Сяном. Львів 1932.
- П. Олійник: Як польщили Посяння. Краків 1941.
- В. Охримович: З поля національної статистики Галичини (Студії з поля суспільних наук і статистики, т. 1), Львів 1909.
- В. Охримович: Галиция (Украинский народъ въ его прошломъ и настоящемъ, т. 2), Петроградъ 1916.
- О. Пеленський: Ряшів, західня твердиня Галицької Держави (Ювілейний збірник на пошану акад. М. Грушевського). т. I. Київ 1928.
- А. Петров: Об этнографической границе русского народа в Австро-Угрии. Петроград, 1915.
- Ст. Рудницький: Огляд національної території України. Берлін 1923.
- Ст. Рудницький: Землезнання України — Антрополографія. Ужгород 1925.
- В. Садовський: Людність західно-українських земель по польському переписі 30. IX. 1926 р. (Студії з поля сусп. наук і стат.), т. IV. Львів 1927.
- Ю. Тарнович: Лемківщина, Краків 1941.
- Special — Orts repertorium der im österreichischen Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder, XII, Wien 1886.
- Gemeindelexikon der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder, m. XII, Wien 1907.
- Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums, m. 3 (Galizien), Breslau 1938.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. I—XIV, Warszawa 1880—1902.
- J. Majewski, W. Błazynski, T. Bystrzycki: Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, Przemyśl 1923.
- G. U. S. (Główny Urząd Statystyczny): Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1923-25.
- Historia polityczna Polski, t. 1—2 (Encyklopedia polska), Kraków 1923.
- M. Andrusiak: Der westukrainische Stamm der Lemken, Südostforschungen, Berlin—München 1941.
- F. Bujak: Galicja, t. 1—2, Warszawa—Lwów 1908—1910.
- J. Buzek: Pogląd na wzrost ludności ziem polskich w XIX w. Kraków 1915.
- K. Czoernig: Ethnographie der österreichischen Monarchie, Band 2: Die Verteilung der Volksgruppen in Oesterreich. Wien 1856.
- A. Jabłonowski: Historia Rusi południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej, Kraków 1912.
- J. Krypjakewytsch: Ukrainische Siedlungsgeschichte. Berlin 1943.
- T. Ladenberger: Zaludnienie Polski na początku panowania Kazimierza Wielkiego, Lwów 1930.
- L. Niederle: Slovanské starožitnosti, t. I, Praha 1902.
- S. Pawłowski: Wielka własność w byłej Galicji Wschodniej, Lwów 1921.
- W. Rapacki: Ludność Galicji, Lwów 1874.
- G. Rhode: Die Ostgrenze Polens, I том до р. 1401. Köln—Graz 1955.
- J. Safarik: Slovanský národopis. Praha 1842.
- W. Winkler: Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten. Wien—Leipzig 1931.
- S. Zakrzewski: Pogranicze polsko-ruskie w świetle historii (Wiek nowy, nr. 5053—5086), Lwów 1918.
- D. Zubrycki: Granice między ruskim i polskim narodem w Galicyi. Lwów 1849 (теж і по-німецьки).

З М І С Т

	стор.
Вступ	5
I. Еволюція українсько-польської національної межі Засяння	6
II. Українсько-польська національна границя у 1938/39 рр.	9
III. Розміщення українців на захід від суцільної національної території в 1939 р.	11
1. Дубрівський Острів	12
2. Лежайщина	13
3. Сінявщина	14
4. Ярославсько-Полкинське Скупчення	14
5. Радимнянщина	16
6. Порохницько-Канчузьке Скупчення	17
7. Тернавецький Острів	19
8. Українці в коліні Сяну	19
9. Вороблицький Острів	20
10. Яблоницький Острів	20
11. Острів Замішанців	21
12. Гвоздянецько-Близенкий Острів	21
13. Залісецький Острів	21
14. Українці на польсько-лемківському пограниччі	22
15. Шляхтово-Явірське Скупчення	22
Висновки	23
IV. Характеристика українців Засяння	23
Мова. Побут. Церква, й народ. Національне почування	24—25
V. Зміни національних відносин за час 1880—1939 рр.	25
VI. Національне відродження Засяння	30
„Суммари“	32
Замітки	33
Література	47
Діаграми:	
1. Порівняльний стан українців (в абсолют. числах) на 1880, 1900 і 1939 рр.	26
2. Зміни стану українців за 1880—1939 рр. (у %%)	27
3. Зміни за величиною % українців за 1880—1939 рр.	27
Малка-діаграма: Зміни за величиною % українців в 1880—1939 рр.	29
за величиною % українців в 1880—1939 рр.	29
Таблиці:	
I. Національний склад за скупченнями у 1939 р.	35
II. Порівняльний стан населення у 1939 р. за умовними групами осель ..	36
III. Порівняльний стан населення у 1880 р. за умовними групами осель ..	37
IV. Зміни національного складу а 1880—1939 рр.	38
Оселі Засяння за національними групами у 1939 р. та зміни стану українців за роки 1880—1939	39
Етнографічна карта Засяння	

